

SZENTI TIBOR, DR. BICSÉRDY GYULA,
DR. FACSAR IMRE

Marhavész a XIX. század első felében

Hódmezővásárhely

1986

A tanulmány a hódmezővásárhelyi agrárfelsőoktatás 25. éves jubileuma
alkalmából készült.

SZENTI TIBOR, DR. BICSÉRDY GYULA,
DR. FACSAR IMRE

Marhavész a XIX. század első felében

Hódmezővásárhely

1986.

Lektorálta: dr. Karasszon Dénes
az állatorvostudomány kandidátusa

SUMMARY

For centuries cattle plague had caused damages in Hungary. One of its most serious epidemics raged in the first half of the 19th century. At that time it didn't break out. We could more and more often meet it even in the last third of the 18th century. Strict orders referring hereto in the declaration books of Hódmezővásárhely give evidence of it.

The first big wave of the epidemic arrived at the territory of our country in 1827, at the time of the Russian-Turkish war from the direction of Moldavia, Galicia and Wallachia and it was raging until 1842. In two years' time after its break out 30000 cattles died off. Cattle plague flared up again in 1849 and it raged until 1857.

We know much about the plague's break out, its passing and its economical and veterinary-historical references from the works of scholarly character published so far. The protocollum of Orosháza the regulations and provisions of which accompanied the plague along for some years, is kept in the archives of Békéscsaba. These recordings were addressed to the cattlebreeders of Orosháza and the local authorities, but originally they were national and council wordings, the announcements of other administrative territories. So we can get a more detailed picture about the passing of the plague on the Eastern part of the Great Hungarian Plain and its regional forming influence from them.

Cattle plague contributed to the change in the production structure to a great extent. The boom in grain followed only in the second half of the 19th century. During the Napoleonic Wars the provisioning of the army gave a lift to the demand in grain. The plague diminished the cattle stock on one side, and the compulsory commercial measures aiming at the stop of the epidemic cramped both the home sale and the export of cattle on the other side. It was realized, that the stocks kept together on the pasture are subjected to the danger of infection and drop more than cattles intensively kept and properly cared for. These realizations and

cases of necessity together decreased the economical values of „göböly” and increased the values of grain at the same time. So the economical equalization of these two of goods could be observed in the reform era, and in the Southern part of the Great Hungarian Plain the inclination for growing grain began to show an upward tendency more decades earlier, especially on the black ploughlands near river channels where graise was in full yield and it could be carried more easily on the rivers.

From the announcements of Hódmezővásárhely and the protocollum of Orosháza we can well follow the development of the protection from epidemics, which can be divided into two main territories. They tried to stem the spread of the infection administratively. A strict control of the cattle ownership papers was decreed. The driving up of the animals to the cattle market was limited. A veterinary certificate proving the health of the animal for sale was demanded. Even the moving of people was restricted. The prosecution of the outlaws hiding on the plain came to front as they were wandering about between the accomodations of animals carrying the infection. The authoroties let even the clergy in the fight against the epidemic. It was rendered obligatory for the priests to exort the congregation to observe the regulations.

The administrative masurements, though they became stricter and stricter didn't bring the expected results. The other method of stopping the epidemic was veterinary medicine. We think the development of the veterinary measurements to be much more dynamic with the scientific knowledge of our age. Drawink a lesson from failure and a quick change in methods in the protection from epidemics developed a lot during the reform period. In this case we can observe two territories: prevention and cure.

First the carcasses were drawn to the furthest point of the pasture and their digging into the ground was made compulsory and their skinning was forbidden. Quarantine and service of observation were introduced. The regular ventilation and cleaning of the stables and cattle houses and the isolation of the ill animals were urged on.

As regards surgery both the methods of treatment and used medicines increased. The regular veterinary visits and examinations were the most important which aimed both at the selection and cure of ill animals and the preserving the condition of the healthy stock. To reach this we can find notes and references to fodder in the written documentation of the age.

„Göböly” — beef cattle kept on the pastures freely and driven on the legs. They got to the markets of Bavaria and Northern Italy as well.

At the time of the plague the pathogens were not known and defence was only instinctive. But it was realized that the spread of the epidemic can be stopped by prevention, isolating the ill and healthy cattle. Among therapeutic measures we can find the knowledge of the Middle Ages such as the new methods gained during the period of the plague by experience. Though every plague — raging among people and animals — causes social and economical loss, the bad experience helps the development of medical and veterinary science. This course can be seen in the feudal documents of the archives.

ZUSAMMENFASSUNG

In Ungarn hat die Viehseuche seit Jahrhunderten schwere Schäden verursacht. Eine solche grosse Seuche tobte in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts. In dieser Epoche ist sie nicht explosionsartig aufgetreten. Schon im letzten Drittel des VIII. Jahrhunderts konnten wir sie antreffen. Dafür legen die in den Hódmezővásárhelyer Ankündigungsbüchern lesbaren einschlägigen und immer strengeren Anordnungen ein Zeugnis ab.

Die erste grosse Welle der Seuche ist zur Zeit des russisch-türkischen Krieges, 1827 vom damaligen Galizien und Walachei auf das Gebiet unseres Landes eingetreten und sie hat bis 1842 gewütet. Innerhalb von 2 Jahren nach ihrem Ausbruch sind 30 tausend Rinder verendet. Die Viehseuche ist 1849 wieder aufgeflammt und herrschte bis 1857.

Mehr über die Entstehungsumstände der Seuche, über ihren Verlauf, über ihre wirtschaftlichen und veterinärmedizinisch-historischen Bezüge kennen wir aus den bisher publizierten wissenschaftlichen Bearbeitungen. Im Archiv des Bezirks Békés wird das Oroshazer Protocollum bewahrt, dessen Beschlüsse, Massnahmen einige Jahre lang die Seuche begleiteten. Diese Einzeichnungen waren für die Geflügel züchtenden Landwirte und die örtlichen Behörde bestimmt, aber ursprünglich waren sie Landes- und Bezirksaufsätze und Verwaltungsberichte von anderen Gebieten. So bekommen wir gegenüber dem bisherigen ein viel gründlicheres Bild über den Verlauf der Seuche auf der ganzen Ost-Tiefenebene und über ihre regionale Gestaltungswirkung.

Die Viehseuche hat nämlich bedeutend zur Veränderung der Produktionsstruktur beigetragen. Die Getreidekonjunktur erfolgte im Landesmassstab erst in der zweiten Hälfte des XX. Jahrhunderts. Während der napoleonischen Kriege wurde die Getreidenachfrage durch die Verpflegung des Heeres gefördert. Die Seuche hat teilweise den Viehbestand vermindert, teilweise aber haben die Handelszwangsmassnahmen den Inlandsverkauf und den Export des Viehs verhindert. Sie kamen auch darauf, dass der Viehbestand, vorwiegend in einer Halbherdenzucht ge-

halten, viel mehr der Infektionsgefahr und dem Verfall ausgesetzt ist, als die regelmässig gepflegten Rinder.

Diese Erkenntnisse und Zwangslagen haben zusammen die Wirtschaftswerte des Herdenviehs von s.g. „göböly“ verringert und haben den Wert des Getreides erhöht. So ist der Wirtschaftsausgleich zwischen diesen beiden Warentypen schon im Reformzeitalter erschienen, und auf der Süd-Tiefebene begann sich das Interesse am Getreideanbau zu steigern; besonders auf den schwarzen Ackerfeldern in der Nähe der schiffbaren Flüsse, wo das Getreide gut wächst und auf Wasserstrassen leichter frachbar war.

Aus den Vásárhelyer Anzeigen und aus dem Orosházer Protocollum kann man gut verfolgen, wie sich der Seuchenschutz, der in 2 Formen verlief, entwickelt hat. Einerseits wurde versucht die Verbreitung der Infektion auf administrativem Wege zu lokalisieren. Es wurde die strenge Kontrolle der das Eigentumsrecht bestätigenden Viehpässe verordnet. Es wurde der Auftrieb auf die Viehmärkte gemässigt. Es wurde auch die Ausstellung solcher tierärztlichen Zeugnisse gefordert, die die Gesundheit des feilgebotenen Viehs bestätigen. Auch die Bewegung, die Wanderung der Leute wurde beschränkt. Die Viehseuche hat auch die Verfolgung der Betyaren in den Vordergrund gestellt, die zwischen den Herbergen frei herumgewandert sind, die Infektion mit sich nahmen. Das Amt hat auch noch die Priester in den Seuchenschutz eingezogen, die verpflichtet waren, ihre Gläubigen in den Predigten zur Einhaltung der Vorschriften anzuregen.

Die administrativen Anordnungen, die immer strenger geworden sind, erreichten das erwartete Ergebnis nicht. Eine andere Methode der Seuchenüberwindung war die Tiermedizin. Im Besitz unserer heutigen Anschauung und wissenschaftlichen Kenntnisse halten wir die Entwicklung der tierärztlichen Anordnungen viel dynamischer. Die Belehrung durch die Misserfolge entwickelte den schnellen Methodenwechsel in der Seuchenüberwindung im Reformzeitalter, auch hier können wir 2 Hauptbereiche unterscheiden: die Prävention und die Heilung.

Zuerst wurden die Aase auf das weiteste Gebiet der inneren Weide ausgetragen, dann mussten sie vergraben werden und es war verboten die Tiere abzustreifen. Es wurden der Überwachungsdienst und dann die Quarantäne eingeführt. Es wurde sowohl auf die Entlüftung und Reinigung der Ställe und der Pferche, als auch auf die strenge Isolierung der kranken Tiere u.s.w. gedrängt.

„Göböly“ — das auf den Pussten gezüchtete Herdenmasstvieh, das auf Füßen getrieben wurden. Sie sind bis auf die Märkte von Bayern und von Nord-Italien hingekommen.

Auf dem Gebiet der Heilkunde verbreiteten sich sowohl die Heilmethoden als auch die angewandten Mittel. Vielleicht die regelmässige tierärztliche Rundschau und Untersuchungen waren am wichtigsten, deren Ziel sowohl die Aussortierung und die Heilung der kranken Tiere als auch die Bewahrung der Kondition des gesunden Bestandes war. In deren Interesse finden wir auch sich auf das Futter beziehende Bemerkungen, Hinweise in der damaligen schriftlichen Dokumentation.

Zur Zeit der Seuche kannte die Wissenschaft die Erreger noch nicht, sie konnte nur instinktiv dagegen kämpfen. Es wurde aber eindeutig erkannt, dass die Prävention, die Absonderung der gesunden und kranken Tiere die Verbreitung der Seuche vermindert. Unter den Heilmethoden kamen sowohl die Kenntnisse mittelalterlichen Charakters, als auch die während der Seuche auf Grund der Erfahrungen entstandenen neueren Verfahren zur Geltung. Obwohl jede Seuche — soll sie Leute oder Tiere umbringen — mit einem bedeutenden gesellschaftlichen, wirtschaftlichen Verlust verbunden ist, können diese traurigen Erfahrungen uns zur immer schnelleren Entwicklung der Human- und Veterinärmedizin verhelfen. Dieser Vorgang ist auch im Material unseres Archivs aus dem feudalen Zeitalter wahrzunehmen.

ELŐSZÓ

A nyájak és pásztorok görög istenének, a nagy Pánnak nevét is magában viselő római tartományt: Pannóniát az ókorban — és az újkorban is sokáig — a *marhavész* (pestis bovina) szülőhazájának tekintették. Magyarország ugyanis egészen 1881-ig — amikoris sikerült országunkat a keleti marhavész jelentette csapástól végérvényesen megszabadítani — földrajzi fekvésénél fogva a nagy népvándorlás, majd a „tatarjárás” és a későbbi hadjáratok során is nagyon sokat szenvedett ettől a távoli ázsiai sztyeppékről kiinduló, útjában fokozatosan fölerősödő, majd egész Európán tombolva végigpusztító veszedelmes állatbetegségtől.

Járványtörténéseink már eddig is sok értékes adatot tártak fel a leleti marhavész okozta jelentős gazdasági károkról és azok következményeiről. Tudjuk, hogy a XIX. század első felében pusztító járvány első hulláma 1827-ben, az orosz—török háború kitörésével kapcsolatos csapatmozgásokat kísérve, az akkori Moldva és Oláhország felől tört hazánkra és 1842-ig szakadatlanul szedte áldozatait. Kitörése után országunkban két év alatt mintegy 30000 szarvasmarha hullott el marhavészben, amely 1849-ben újból fellángolva 1857-ig folyamatosan uralkodott.

Történéseink általában kevés figyelmet fordítanak annak a kérdésnek tanulmányozására, hogy részint az állattenyésztés maga, részint és különösen az értékes állatállományt ért jelentős veszteségek a gazdasági viszonyokon keresztül miként hatottak vissza a történelmi-társadalmi fejlődésre. Ez utóbbinak helyes megítéléséhez azonban ma már nem nélkülözhetjük az adott kor állategészségügyi-állatjárványügyi helyzetének ismeretét. Ehhez szolgáltató szorgos levéltári kutatások alapján feltárt eredeti dokumentumokat a következőkben olvasható anyag, amely a hőmezővásárhelyi agrár-felsőoktatás megindulásának negyedszázados évfordulója alkalmából megjelenve nemcsak az agrár- és állatorvos-történelem kutatói számára nyújt értékes ismeretanyagot, hanem az állatjárványoknak a társadalmi-gazdasági fejlődést befolyásoló hatását tekintve az egyetemes történetkutatás számára is figyelemreméltó forrásmunkaként szolgálhat, ezért joggal tart számot a legszélesebb körök érdeklődésére.

Dr. Karasszon Dénes

Levéltári kutatásaink során az orosházi protocollumban, amelyet a Békés megyei Levéltár Gyulán őriz „V. 329. A.B.—29.” szám alatt forrásértékű, bár töredékében előkerült dokumentumot találtunk a XIX. század elején Kelet-Európában dühöngő marhavész magyar alföldi megjelenéséről. Ez az anyag értékes bepillantást enged a korabeli állatorvoslásba és a járványt leküzdeni szándékozó adminisztratív intézkedésekbe.

Levéltári forrásanyagunk

Az orosházi protocollum nem más, mint a korabeli határozatok és jegyzőkönyvek, az orosházi tanács kezelésén átment hivatalos intézkedések másolatának gyűjteménye. Az ügyiratok jelentős része csupán megfordult a tanácsnál, de tovább került a megyetörvénytisztekre, az úri-székre, a királyi kamarához vagy az egyházhoz. Ezért az eredeti ügyiratanyag levéltárainkban hiányos vagy nem szerepel. Hasonló a helyzet az orosházi protocollumok esetében is. Az évszázadok történelmi viharában jelentős részük elveszett. Egy megmaradt másolati példányát, a be-kötött protocollumot az orosházi Szántó Kovács Múzeum őrizte, majd a Békés megyei Levéltárba került.

A protocollumban a tanács írnokai, a tollnokok olykor érkezési sorrendben, máskor időrendi kavarodással bemásolták a rájuk osztott ügyiratokat. Az általunk talált és itt közölt dokumentum-anyag sem tartja be az időrendiséget, az években visszafelé halad és nem teljes. Csupán az egyik bejegyzésből következtethetünk a járvány kezdetére, de az archiv anyagból a lezajlás időpontja csak részben tűnik ki. Számunkra nem is a járvány teljes lefolyásának ismertetése a cél. Ennek közlése terjedelmi okokból egyébként is lehetetlen lett volna. Az orosházi protocollum a Kelet-Alföldön zajló marhavészt több éven keresztül végigkísérte, így jó keresztmetszetet nyújt a járványról.

Történelmi, gazdasági háttér

A Tisza a magyar Alföldön nemcsak vízvázasztó, de igen éles határt is von a Duna—Tisza közti és a tiszántúli gazdálkodás közé. A két terület talajminősége meghatározza a rajta termelt növényeket és a vele kapcsolatos állattartást. A két folyó közötti homokhátság elsősorban a szőlő-gyümölcskultúrának és a konyhakerti termesztésnek kedvezett, míg a tiszántúli fekete, vagy agyagos, szikes földek elsősorban a kenyérgabona vetéseknek, ill. a kapásoknak és a legeltetésnek.

Ez a helyzet azonban nem mindig volt ennyire elhatárolható. A török hódoltságot követően a táj Szegedtől Gyuláig lakatlan, de a homokhátság falvai is üresek, vagy gyérszámú lakosság él bennük. A megüresedett nagy határok elvadultak. Az egykori szállásföldek feltöretlenül legelővé alakultak. A természeti adottságokhoz hozzá adódik a történelmi háttér is. A megtelepülés nem zavartalan. Főleg a tiszántúli területek, Békés, Csongrád, Csanád megye felvonulási- és szabad zsákmányszerző területe a Rákóczi szabadságharc katonáinak és ellenfeleinek. Csupán a kurucok a XVII. század utolsó, és a XVIII. század első évtizedében Hódmezővásárhelyt kétszer fosztják ki, de a királyi csapatok sem kíméletesek.

Ilyen körülmények között, viszonylag a legbiztosabb vagyonomegtartást a lábas állatok biztosítják. A ménest, gulyát aránylag könnyen, gyorsan lehet terelni és elvinni a harci cselekmények színhelyéről, míg a földhöz kötött termelvények áldozatul esnek. A hódoltság és szabadságharc után tehát a nagy legelők megléte és a vagyont jelentő marha szaporítása egybeesett.

A vagyon azonban nem minden. Az embernek táplálkoznia is kell és az alföldi ember fő élelemforrása a kalászosokból származó kenyér. A magyar parasztember minden korban és minden talajviszonyok között elsőnek búzát próbál termelni. Csak kísérletei és kudarcai során, gyakran évszázados tapasztalat után jön rá, hogy a homokon kedvezőbb a gyümölcsstermesztés, míg a szőlő kevésbé való a kötött, fekete talajba.

A XVIII. század végére az újraterleptült mezővárosok és falvak nagy határai szerte az Alföldön zömmel művelés alá kerülnek, kialakulnak a termelési övezetek és az állandó szállásépületek emelésével megindul a tanyásodás. Ezzel a külterjes termelés, a parlagoló földművelés és a rideg, félrideg állattartás visszaszorul. A pusztákat rendre elkülönítik és kettős termelési differenciálódás indul meg. Egyrészt — ha csak csírájában is — elkezdődik a homok és a fekete földek különböző hasznosítása. Másrészt, az állattartás gazdasági jelentőségéhez a Tiszántúlon fölzárkózik a gabonatermelés. Ezt a folyamatot a napóleoni háborúk során keletkezett gabonakonjunktúra siettetti.

A Kelet-Alföldön az 1820—1840 közötti évtizedek mind a szőlőtermesztés, mind az állattartás hanyatlását eredményezik. A termelési vál-

tást késlelteti az 1848—49-es szabadságharc, majd az önkényuralom évei, de megállítani nem lehet, és a XIX. század második felében kialakul a két táj közötti gazdasági különbség is. Ezt — a történelmi eseményeken túl — két természeti csapás is elősegítette. Egyik volt a harmincas években a baromgazdaságokat sújtó marhavész, amely megtizedelte az állományt és vele a birtokosok vagyonát. A másik csapás az 1845-ös nagy árvíz, amely a Dél-Tiszántúlon elpusztította a szőlőtőkéket. Bár ezt követően is telepítettek itt szőlőt — főleg a tanyakörnyéki szőlő-gyümölcsös terjedt —, az árvíz előtti állapotok nem tértek vissza. Ehhez még hozzájárult a behurcolt filoxera kártétele is a fekete talajon telepített szőlő esetében, ugyanakkor a Duna—Tisza közti homokos talajban a kártevő pusztítása nem olyan mértékben érvényesült.

A mezőgazdasági kártételt az 1830-as évek elején súlyosbitotta a nagy kolerajárvány, amelynek során csupán Vásárhelyen több mint másfélzer bejegyzett halottat számláltak, de a tanyákra kimenekült, ott meghalt és illegálisan eltemetett személyek száma sem lehetett kevés.

A délkelet-alföldi marhacsordák biológiai leromlása már az 1820-as évek első felében, többször ismétlődő aszályok után bekövetkezett. Nem csoda, ha ezt az állományt az évtized végén hatalmába kerítette a pestis. Erdélyi Jánosnak, a Károlyi birtokok egykori jószágigazgatójának Pesten, 1843-ban, majd 1846-ban 4 füzetben kiadott: „Nemzeti iparunk” c. könyve 1. füzetében a korra jellemző, hosszadalmas, dagályos stílusban elmondott vallomása alapján megtudjuk, hogy 1823-ban remonda lovakat keresve a katonaság számára, nekivág az alföldi pusztáknak. Fénylő szőrű méneseket és kövér gulyákat remél találni. Csalódásáról — melyet érdemes a szokásosnál hosszabban idéznünk — így írt a 102—112. lapon:

„ezelőtt 20 évvel július vége felé egy értelmes mezei gazda társaságában Csongrád, Csanád, Békés, Arad vármegyék pusztásabb részein keresztül utazván, vagy végtelen gyeplegelőket, vagy számtalan tanyákra felosztott szántóföldeket láttunk előttünk. Az elsőkön tehát, minden 1 1/2 hold földre egyre-másra egy igavonó marhát számítva, méltán azt várhattuk, hogy ha már egy mérföldet haladván sem embert, sem pedig általa művelt földet nem látunk, annyival inkább jó termetű 's erejű akár teherhúzásra, akár hadi szolgálatra alkalmas számos lovaknak, annyival több szarvasmarhát nevelő gulyáknak, jó erejű jármás vagy hízott ökröknek, 's végre számtalan nemesített juhnyájaknak szemlélhetése által fogunk meglepetni[...]

azon közönségnek [t.i. Vásárhely gazdáinak] tehenekből, borjúkból, tinókból és üszökből álló vegyes gulyájához [elértünk.] De valamint 'a ménes, úgy 'a gulya állapotjával sem elégedhettünk meg: termetökre nézve ezek a' jobb fajnak lappangó jelét mutatták ugyan, de a' szaporodás itt sem tett ötvenet száz után. Elkorcsosodott harmadfű üszők sat-

nyás borjúkat szoptattak[...] E' mellett pedig az egész gulyát erőtlen, majd csaknem emelős állapotban, kivált olly bő térségű legelőn, 's ilyenkor a' nyár derekán látván, és ez iránt is a' gulyásnak visszatetszésünket kijelentvén, azt a' választ vettük: mit ér a' sok föld, ha a' mező 6 héti szárazság után mind kívül[...]

[ezután] a' legközelebb eső egyik kamarai puszta felé vevénk utunkat, mellyben még szinte azon közönség [t.i. a vásárhelyi] néhány gazdáinak illy állapotú méneseiket, gulyáikat nagyából látván[...] egy csapat hízó göbolyt, melynek gazdája, egy bennünket szívesen fogadó örmény [Szentetornyán vagy Pusztaföldváron lehetett] mint e' puszta haszonbérelője szerencsénkre épen azon falkánál személyesen jelen vala, megnézhettünk. Először is szemünkbe ötlött ezen ökröknek külföldi fajtája[...] azokat moldvaiaknak elismervén[...]

'ha, mint uraságtok láthatták — magyarázta a haszonbérelő —, ökreim azon le nem kaszált, elsárgult szőrfüves 's tippányos kaszálón nem tengődnének, még lábaikrul is lehullanának, ez pedig körülbelül a' többi pusztákon is így levén, még attól is tartok, hogy marhadög talál kiütni.'"

Fényes Elek, aki a kötetet sajtó alá rendezte, lábjegyzetben itt megjegyzi, hogy:

„nem kell csudálni, ha tavasszal az az egész országban olly szánakozásra méltó, nyáron pedig ragadó dögöt gyakran szülő szarvasmarhát láthatunk e' kihíresztelt boldog alföldön.”

Eredeti szövegünkéből is, de egyéb forrásból is¹ tudjuk, hogy a marhapestis 1827-ben terjedt szét Moldvából. Bizonyosan az onnan vásárolt marhákkal hurcolták be. Erdélyi János szövegéből is erre gyanakodhadtunk. A járvány leküzdésére komoly erőfeszítések történtek és megmozgatta a társadalom különböző rétegeit. Karanténöröknek például bevonták az érdekelt gazdákat, de még a papokat is fölhasználták a propaganda munkára. Elrendelték, hogy a szószékből, az igehirdetés mellett a marhavész során kötelezően betartandó rendelkezések fontosságára is hívják föl a hívők figyelmét, a felebaráti szeretet, az egymás iránti felelősség ürügyén.

A járvány leküzdés hivatalos része a megyei physicusokra (hatósági főorvosokra) hárult. Segítségükre voltak ebben a sebészek, felcserek, baromorvosok és a kirendelt egészségőrök.

Végül egy szélsőséges példát hozunk a marhavész kapcsán bekövetkezett társadalmi megmozdulásra. Elrendelték, hogy a határban lappan-

¹ lásd: Hutyra Ferenc dr.: A keleti marhavész. Franklin társulat Nyomda Budapest, 1914. Zlamál Vilmos: A keleti marhavész. Hartleben Konrád A. nyomda Pest, 1841. (lásd I. ábrát) Dr. Zlamál Vilmos: A Marhavész s annak oltása. Heckenast Gusztáv kiadó Pest 1863.

egy dögvészt, mely Pannonián és Dalmatián keresztül Franciaországba s Német-Alföldre terjedt, s mely úgy látszik a leírás szerint más mint a marhavész nem lehetett. — *Ramazzini* s *Larcisius* 1711-ben szigorun leírják e dögvészt, s az előbbi a testkülborítékán megjelent bőrkiütések után himlövésznek nevezte azt, utóbbi pedig a bőséges kifolyás után takonyvésznek. — Ezen igen pusztítónak rajzolt és rettegett dögvészt, a legszigorubb okadatos leírások s lehető legjobb kutatások szerint, dalmát kereskedők hozták nagy Tatarországból Podolián, Bezarábián és Horvátországon keresztül Dalmáthonba, honnan Olaszországban, Magyar-, Morva-, Cseh-, Poroszországban, Németalföldön, Svéd- és Dánhonban, s 1714ben az egész Helyétország legtöbb vidékein elterjedt. — Ujra elterjedt e vész ugyanazon irányban Horvátországon 1740, aztán 1754 és 1769ben, s utóbb 1772ben Hollandiában is. 1795ben a tábor után hajtott vágómarhák által egész Német- és Olaszországban közönségesen elterjedt; ez 1805, 1809 és 1813-ban ismétlődött, s 1814ben a szövetségesek táborával egész Párisig hatott.

E dögvész jelenlétét mindenkor és mindenütt roppant pusztítások bélyegzik.

A hazánkban még most is uralkodó marhavész 1828-tul ered. Ez időtájban az oroszok a törökökkel háborújokban rendkívül sok szarvasmarhát használtak szállításokra, mellyeket a belső tartományokból hoztak. Egy illy több ezer darab ökörből álló szállítmányban kiütött a marhavész, épen midőn Bezarábián vonultak keresztül, több száz darabot elpusztított, s azon csordákkal is közlödött, mellyeket akkor ott ausztriai s magyar baromkereskedők legelőn tartottak. Mielőtt még e dögvész létezéséről a kormányhoz hivatalos jelentés érkezne, már azon évi őszkor többben e csordák közül vásárra hajtattak részint Buko-

vinán keresztül Magyarhonba, részint Gácsországon Slézián egész Olmützig Morvaországba, honnan aztán Morvaország más részeibe, Ausztriába s Csehországba adattak el, s így hurczoltatott el a marhavész rövid idő alatt minden irányban. — Ámbár ugyan az említett tartományokban a rendőri szabályok szigorú kezelése által csakhamar elnyomák a marhavészt, mégis azóta gyakran megajándékozta őket vele Magyarország, hol a marhavész bejövetele óta nem szűnt meg.

Mind e felhozott s még több más történetileg összeszedett és hivatalosan erősített adatok a marhavész menete felől keletről nyugotra, megmutatják egyszersmind:

5. *Hogy a marhavész nálunk eredetileg soha sem szülemlik* — minthogy még mindig meg lehet mutatni, hogy Oroszország délnyugoti tartományiban korábban uralkodott, mint mielőtt nálunk kiűtött.

Nem tekintvén e történeti adatokat s az azon idejű tapasztalásokat, a külföldi eredet elfogadása még az által is igazolva van, mivel a marhavész nem egyetlen betegség, mellynek idegen eredete be van bizonyítva; sőt bebizonyul (ha az emberek és állatok járvány-tanját tekintjük), hogy a keleti dob-pestissel, sárga-lázzal, himlővel, chölerával stb. ugyan így van a dolog, s ámbár nem mutathatni meg bizonyossággal, mi nemzette azt és tette ragadóssá, az adatot, hogy a dolog így van, még sem lehet tagadni.

Némellyek itt következő ellenvetést tesznek: „Ha a marhavész mindig csak egy bizonyos tájon és bizonyos éghajlati befolyások alatt támad, akkor az azon tájak barmait már rég eltörlötte volna.“ Erre csak azazal kellne válaszolni, hogy a keleti dob-pestis támadása teljes bizonyossággal egy bizonyos helyhez és bizonyos éghajlathoz van ugyan kötve; mindazáltal még

gókat kutassák föl, akik ellenőrzés nélkül ide-oda járkálva továbbviszik és terjesztik a fertőzést.

Tudjuk, hogy a XVIII. század utolsó harmadától, az 1772-ben bevezetett urbárium után nő a szegény bújdosók száma a Dél-Alföldön. Az urbárium a jobbágyok számára biztosította a föld megművelését, de a földnélküliek elől évtizedekre elvágta a fölemelkedés lehetőségét. A termelésből kiszoruló szegénylegények hamarosan összeütközésbe kerültek a törvénnyel és kizárták magukat a társadalomból. A megugrottak a század végére ellepték a Tisza—Maros—Körös ártéri bűvőhelyeit és az ellenőrizhetetlen pusztákat, ahol a pásztorok szálláshelyein, a ménesek, gulyák között lappangtak. A feudális társadalom egyre-másra hirdet ellenük statáriumot, de az alapbajokat, a szociális gondokat nem tudta megszüntetni és az adminisztratív, vagy karhatalmi intézkedések rendre kudarcot vallottak. A kiterjedt marhavész időlegesen arra sarkallta a hatóságokat, hogy a betyárüldözést is szigorítsák és az 1830-as években egymás után rendelték el a nagy arányú hajszát.

A marhavész XVIII. századi előzményei

Az Erdélyi János által a dél-alföldi pusztai baromállományról leírt jellemzés önmagában nem helytálló. Idézzük Sterbetz István dr. ismert szakírónak, a Madártani Intézet nyugalmazott igazgatójának e tárgyban hozzánk írt szakvéleményét:

„Az a tragikus kép, amelyet Erdélyi rajzolt, valójában nem is olyan tragikus. Közismert, hogy a szikespuszták legelőviszonyai a szélsőséges kelet-magyarországi, kontinentális klímában is végletek között alakultak. Voltak hét bő és hét szűk esztendő, a mindenkori csapadékeloszlásnak megfelelően, s így a jószág egyszer gömbölyű volt, máskor hónapokig éhezett. Azonban azokra a primitív fajtákra éppen az volt a jellemző, hogy az őszi esők érkeztével gyorsan magukhoz tértek, kitűnően bírták az átmeneti éhezést. Olyannyira, hogy manapság éppen ezeknek a szívós, betegségekkel szembeni jó ellenállóképességet,² időjárástűrést, takarmánnyal szembeni igénytelenséget, „rögszilárdságot”, meg számos egyéb, vadállathoz közelálló konstitúciót kinevelő tulajdonságoknak fajtajavító lehetőségeit próbálják a mai elpuhult kultúrfajták nemesítésénél felhasználni. Ennek köszönhető, hogy a szürkemarhát, a rackát, a mangalicát, meg a fakó lovat ilyen génbank hivatottsággal sikerült megmenteni. A szürkemarha pl. ha kiég a fű, a zöld nádlevélen is hónapokig megél, nád meg régen akadt bőven. Ha valóban ilyen bizonytalan lett

² = egyesek felvetik a keleti marhavész iránti immun-tolerancia lehetőségét is, Karasszon D.: Magy. Áo. Lapja 1975. 30. 5. 365—368.

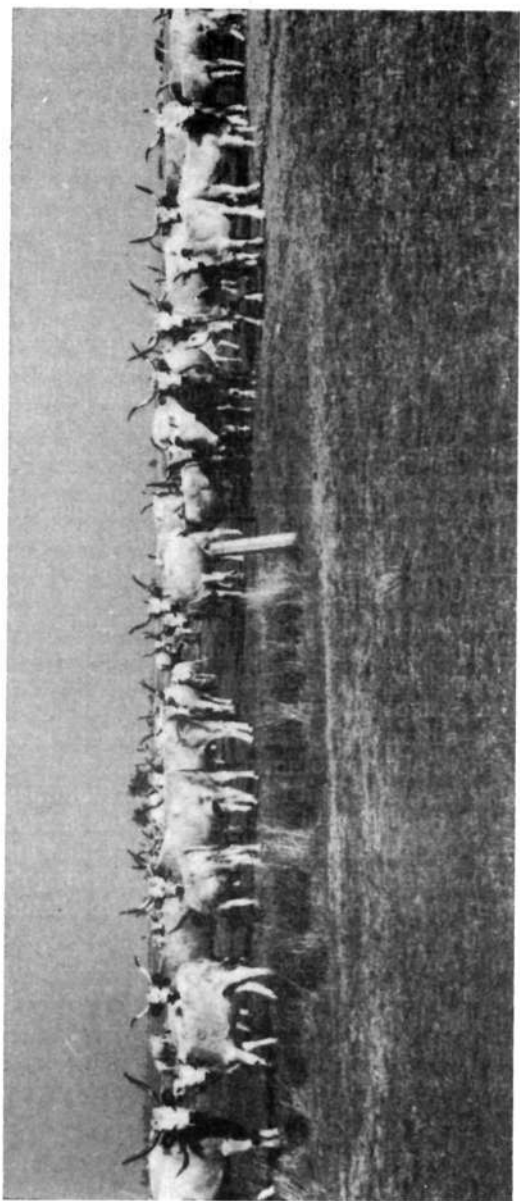
volna a pusztai legelők eltartóképessége, akkor képtelenség lett volna innét évszázadokon át az a Nürnbergig, Augsburgig Nyugat-Európát elárasztó marhaexportot a közismert, óriási volumennel biztosítani. Az a szikeseken sokszor csont-bőr állat hihetetlen teljesítményekre volt képes, mai szemmel genetikai kincs. Épp úgy nem mondanám tehát romantikának a hajdani kövér gulyákról áradozó leírásokat, mint ahogyan az aszálykor leromlott csordák helyzetében nem érzem a reménytelen szélsőségeket. Volt ez is, az is, igen gyakran váltakozva s, hogy ez így lehetett, ez az ősi jellegű háziállataink kiválóságának tulajdonítható.”

Más kérdés az, hogy a szélsőséges klíma és rossz legelők következtében legyengült állatokat időről-időre fertőző betegségek támadták meg, amelyek a XVIII. század utolsó harmadától levéltári forrásainkban is mind sűrűbben visszatérő csapásként lettek följegyezve. Ezek a „marhavészek” — az egykorú leírások alapján utólag nehéz diagnosztizálni, hogy mely esetben pestis, illetve száj- és körömfájás jelentkezett — egyre nagyobb méreteket, járványokat, sőt, országokra kiterjedő pandémia-jellegű tömeges megbetegedéseket, tartósabb biológia értékcsökkenést és elhullást okoztak. Míg Erdélyi idézett szövegének utolsó mondatában a haszonbérelő a „marhadögtől” való félelmének ad hangot, Fényes Elek megerősíti a „ragadó döögöt gyakran szülő szarvasmarha” feltűnését.

A Csongrád megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fióklevéltárában őrzött első hirdetőkönyvben (1001. fond „C” állag, a „Város irataiból”, d. 1. kötete) tanulságos bejegyzések mutatják a XIX. század első felében bekövetkezett nagy járványoknak és a marhaállomány leromlásának előzményeit.

Az eddig előkerült levéltári dokumentumok alapján, Hódmezővásárhelyen, a XVIII. század első felében nem élt állandóan letelepült, állatgyógyítással foglalkozó ember. Az állatok gyógyítását az időszakonként ideérkezett egyének, illetve rendszeresen a helyi kuruzslók látták el. 1783 márciusában például így hirdettek: „A’ múlt vasárnapi publicatio-ra kevesen jelentették bé rühes Lovákat; már itt van az orvos, jöjjenek bé, irassák fel, mert bizony agyon Lövettetik” [t. i. a kezeletlen, fertőző ló].

1785. július 24-én a tanács így rendelkezett: „Döögöt az útszára ki ne vessen[ek], hanem vagy el temessék, vagy a’ Nyomásra messze húzzák ki”. Ez a módszer aligha válhatott be. A Nyomás a városban istállózott, ún. kezes állatok legelője volt, ahol a jószág könnyen hozzáférhetett a rothadó döögökhöz. Egy év múlva, 1786. június 25-én már így rendelkeztek a pusztai legelőkön tartott állatokról: „A kiknek marháik dööglenek, minden barmos gazdák embereket tartsanak ásókkal kapákkal a’ barom mellett, és a’ megdöglött marhákat eltemessék, a’ betegeket pedig a’ baromtól külön szagassák és külön őriztessék.”

2. Szürke marhák a mai vásárhelyi Pusztán

A marhavész mind nagyobb méreteket öltve, egyre sűrűbben jelentkezett. 1788. május 18-án már gyógymódot is hirdettek: „A fajos szaju szarvas Marha eképpen Gyogyitassék: minden nap egy Paliczkára jól rea tekert Soos eczetbe mártatassék, és azzal mosatassék szájak. A Sánta marhának Lábaj eképpen Curáltassék: ha körme vagy Lába dagadozna, és meg nem fakad az Sárga földel jól bé kötösztessék, melly ha fel fakad annak idejiben tehát hogy olvasztott fagyuvál és Gyantával bé kelletik kötnie.

Minden az Pusz tán meg döglöt, és meg nyuzott Marha mélyen el ásatassék.”

Egy hónap múlva az eddigi kutatás alapján ismert első vásárhelyi állatorvos megtelepítésére került sor: „1788. die 22^a Junij. 5°= Megengedtetik az Uraság részéről, hogy Kőrösi Elek Ló Orvos magát Lakoul itt a Városba le tehesse, mivel az ilyen tudományu ember az Városban igen szükséges.”³

A marhavész az intézkedések ellenére is továbbterjedt. 1788, augusztus 24-én kelt ez a hirdetés: „N[eme]s Torontál V[á]r[me]gye köz hírül bocsátta, hogy a Marha dögg uralkodik.”

1791, február 18-án az úriszék átfogó rendelkezést közölt a betyárkodás megfékezésére. Ennek 6. pontjában így fogalmaztak: „Ha dögg, vagy betegség, vagy akármely szerencsétlenség valamely Marhát körül vészen, igyekezzen a' pásztor a' gazdának hirt adni, hogy Marháján vagy segíthessen, vagy legalább annak állapotját meg tudhassa.”

Az addig alkalmazott rendszabályok nem vetettek gátat a marhavésznek. Az 1820-as évek második felében lezajlott nagy járvány során már megyei és országos intézkedések születtek, amelyek a vásárhelyi Pusz tán, mint földrajzi összekötő területen keresztül Orosháza és Vásárhely gazdáit egyaránt érintették.

Vizsgáljuk meg, hogy a marhavész során milyen társadalmi és állatorvosi intézkedéseket hoztak a járvány leküzdése érdekében? Milyen volt a megelőző, illetve a gyógyító eljárás, és milyen körülmények között történt a talált tünetek leírása?

³ lásd bővebben: Szabó János dr.: Állategészségügyi Szolgálat tegnap és ma Csongrád megyében. MAE Csongrád megyei Szervezete 1970.

T[ekintete]s⁴ Bihar vármegyében ki ütött *marha dög*.

Ki íródott Czikkelye

Az 1834^{dik} Dec: 2^{án} Gyulán folytatva tartatott Te[kin]t[e]tes N[eme]s⁵ v[árme]gye⁶ Köz Gyülease J[egyző] K[önyvé]nek.⁷

Copia N° 8 2071. 2766.- 2767.

Nagy Méltóságú s.a.t.⁹ Az adózó népet fenyegető ujjab tsapás által mélyen érdeklettek, tudósityuk Nagyságtokat Ke[gyelme]teket,¹⁰ hogy megyénk váradi Járásának köajja nevü Hegységében a sár réten pedig Sámsonban, Pértsen és Honyáron több szarvas marha dögletes és ragadós betegségben el húlott. Melly veszedelemnek el folytatására a betegség meg vizsgáltatásának el rendelése mellett azonnal tehetségünkbe álló célirányos határozatokat tettünk. K. s. t. b.¹¹ Költt várad olasziban nov: 13: 1834. Bihar v[árme]gye Közönsége [által].

Végzés.

Szomszéd Ns. Bihar v[árme]gyének aggodalmát okozó tudósítása a Megyében leendő Köz hírré tétele s előleges óvakodásoknak el rendelhető végett a Megye Rendszerénti all Ispánya által előlegessen már ki adatott, hogy mind azon által ezen vidéknek egyik nagyobb tekintetű vagyonyát u. m.¹² szarvas marhait a fenyegető veszedelemtől meg óvni lehessen, addig is miglen ezen tudósításból ki nem tetző nyavalyának miben léte szomszéd N[eme]s Bihar V[árme]gyétől vóltaképpen meg-tudódhatna, jónak láttatott az más megyékből ezen megyébe vagy keresztül hajtandó, szarvas marhákra nézve meg-állapítani, hogy ezen megyében csak ollyas szarvas marhák botsájtassanak bé, mellyeknek egészséges vóltok és szinte ollyan helyekről való hajtások és hasonlóul egészséges helyen való keresztül jöveletek hiteles bizonyító vizált¹³ passuális levelekkel¹⁴ meg mutattathatik, mellynek is szoros meg-tartására való intézetek tétele ezen végzés ki adása mellett mindnyája Szolga Birákra bizattatik, el-váratva időrül időre az e' részbeni tapasztalásoknál hivatalos jelentések 's ennek folytában valamint a' Megyébül ki hajtandó mar-

⁴ Ts., tettes = tekintetes

⁵ Ns = nemes vagy nagyságos

⁶ vgye = vármegye

⁷ JKnek, JK. = jegyzőkönyvének

⁸ Copia N^o = másolat száma

⁹ s. a. t. = stb, és a többi

¹⁰ Keteket = kegyelmeteket

¹¹ K. s. t. b. = kelt, stb.

¹² u.m. = úgy mint

¹³ vizált = láttamozott, vizgált

¹⁴ passuális levelek = passzus, vagyis a jószág származását tartalmazó adatokkal a jogos birtoklást bizonyító hivatalos irat. Itt: orvosi bizonyítvány, hivatalos irat.

hi, hogy ében megjelen csak olyas formás muskát konyg.
 tapantak be, melyeknél egyéjcsé vólak és faine olyan
 helyekről való hajásók és hasonlók egyéjcsé keffen való
 kezesről jövelel hieles trionyir' vizele papviki leleket
 kel meg mutatathatik, melynek is farró meg tartására
 való intőzetel tétele ezen végül k'álvón mellet' mind
 nyg'a Erlga Birahn biatartik, el vintan vörül vöré
 az e népfelvi tapasztalásoknál hirtalós jelentéset, s on
 nel felytában valamint a illyeből ki hajtandó man
 kulnats az egyéjcséket minemigcvel trionyidó levelé.
 nek a fel-feltalós rendeléséig való ki adása el hata
 vintatik, ny fenni pappele tömny hatyigból a néktil
 maritnak ké non bonyintata felül a' pappele tömny
 hatyigok tudójistatn fgyants. — A' ferebbiek peme
 Nő Bihar Gyge kúlinson is meg. Kéttöven, hogy a'
 tudójistában is enhiest beteges, meg vizogalintása,
 mit be' kapandó onon jelentéset e' megcvel hová ha
 avarul kúvütri re' terbekefen. — hogy a'ak fenné
 a' megye továbli mészere is annal vöjden meg te
 hepe. Kélt amit ferebb, Algyeyi kú' fávony 1823

Nő Bihar
 vönmeg
 bea ké
 átlós ma
 ké dig

Nalamint né is elöte meg hgytan vala hogy Nő Bi

háknak az egészségesek minemüségéről bizonyító levélnek a' fel-szabadi-
tó rendelkezéskig való ki adása el hataároztatik, úgy semmi szomszéd tör-
vényhatóságból a' nélkül marháknak bé nem botsájtatása felöl a' szom-
széd törvényhatóságok tudósítattni fognak. — A' fentebbiek szerint
N[eme]s Bihar V[árme]gye különösen is meg-kérettetvén, hogy a' tudó-
sításában is említett betegség meg-vizsgáltattásáról bé kapandó orvosi
Jelentését e' megyével hová hamarább közölni ne terheltesse. — hogy
azok szerint a' megye további intézeteit is annak idejében meg-tehesse.
Költt mint fentebb, Al Jegyző Kis János.

Valamint már ez előtt meg-hagytam vala, hogy N[eme]s V[árme]gyé-
bül marháknak bé hajtataása egyedül orvosi bizonyitván mellett történhet-
tik: úgy most újra ezen kegyes végzés értelmében az Elöljáróknak köte-
lességekbe téssen az arra való szoros fel-vigyázást, hogy más N[eme]s
Megyéből de különösen N[eme]s Bihar V[árme]gyéből Szarvas marha
orvosi bizonyitvány nélkül bé ne hajtathasson — e' végett a' népet erről
értesítettni kell 's ha ne talántán valaki minden orvosi bizonyitvány nél-
kül bé hajtani vakmerősködne — azon marhák azonnal őrizet alá véttes-
senek 's nekem jelentés tétesse, ha mindazonáltal a' kellő rendelkezé-
sek meg-tartása mellett is, a' mitől az Isten bennünket őrizzen valamellyik
határba a' marha dögnek legkisebb jelensége is mutatná magát, azon-
nal azon helység a' többtől el-zárattatván jelentés tétesse szükséges tu-
domány végett 's alkalmaztatásúl — a' helybeli uradalmi Tiszt Urakkal
valamint magisztraturalis¹⁵ 's Táblabíró Urakkal is ezen határozás közöl-
tesse.

Költt Csabán December 8^{kán} 834. Simai fő Sz[olga] Bíró.¹⁶

T[ekint]etes Fő Sz[olga] Bíró Ur!

Szomszéd N[eme]s Csanád vármegyének Megyénkhez intézett 's teg-
nap napon érkezett és másolatba ide zártt szomorú tudósítását Tisztelt
Uraságodnak tudományul s egyszermind szükséges óvási előre valólag is
ezennel meg küldöm, állandoan maradvá T[ekin]tetes Fő Sz[olga] Bíró
Urnak Gyulán Január 11 évi 835 kész köteles szolgálja Cseh Ferentz s.
k.¹⁷ Első all Ispán

Nagy Méltóságú s. a. t. Szomoruan esvén értésünkre járásbeli
Tisztviselőink[ne]k¹⁸ ezen hónap 19^k napján folytatva tartatott Köz
Gyülésünk eleibe terjesztett hivatalos tudósításból, hogy szomszéd
N[eme]s Arad V[árme]gye kebelében fekvő Megyesi pusztáról, Me-
gyénkbeli Martzibányi Dombegyházi pusztára által hajtott némelly mar-

¹⁵ magisztraturalis = hivatalbeli, tisztviselő

¹⁶ SzBíró = szolgabíró

¹⁷ s.k. = m. p. = manu propria = saját kezével

¹⁸ szóvégi kettős „k” = kk = -nak, -nek

hákai, a marha betegségnek bizonyos dögletes neme által hozattatott, melly az orvosi vi'sgálatok után dögletesnek és ragadósnak találtatott.

Költ Xber 29^{én} Makon Köz Gyülésünkől Nagyságtok Keltett[e] kész kötelességü szolgálai Csanád V[árme]gye Közönsége.

Ezen szomorú tudósítás következesében a már kiadott rendelések meg újítása mellett az illető Községek Elöl Járóinak felelet terhe alatt azonnal parantsoltattik hogy idegen helyről hajtandó marhát, ha tsak egészséges voltokról 's egészséges helyeken lett keresztül hajtásokról bizonyítvány elő nem mutattatik, bé ereszteni ne merészeljék Különösen N[eme]s Csanád vármegyéből 's ezen tekintetből Csaba, Komlós, Oroszáza, a szükséges helyekre öröklet azonnal rendeljenki, s' mind azon rendszabások mellyek az 1829 és 1830^k Esztendőben ki adattattak szorossan meg tartassanak, időrül időre jelentést tévén. Simai Fő Sz[olga] Bíró.

— o —

Marha Dög fel esmérése Orvoslása. (Érkezett 4. Febr. 835.)

T[ekint]t[e]tes Cseh Ferentz ezen T[ekintete]s N[eme]s Békés V[árme]gyei Első All Ispán Úr T[ekintete]s Frater Mihály által meg küldött Jelentése N[eme]s Bihar V[árme]gye Orvossának, az azon Megyébe ki ütött Marha dög eránt.

Az ezen T[ekintete]s N[eme]s Bihar vármegye folyó 1834^k eszt[en]dő November 13^{án} tartatott Köz Gyüléséből a szarvas marha dög dolgában költ végzés reám tartozó részének értelméhez képest alázatos Jelentésemet tészem, a következő pontokba foglalva.

1. a Helységek ahol a marha dög ki ütött foglaltattnak.

2. *Jelenségei a betegségnek*

1^{szer} A beteg marhán, csipázó szemek, genyedség forma szagos materiát eresztő or lyukak, rosz leheletü száj, nyúlós és sárgás nedvességgel be lepott nyelv, sokakon köhétselés, nyögés kivált a fel kelés 's menés közben, semmi étel kívánás nagy szomjúság, végezetre az emésztett hig, sok, 'széklet nehéz szagú.

2^{szer} A fel bontott marhákban a tūdő többnyire gyulladásban ment, vagy meg is fenésedett,¹⁹ a száaz retü böndő, vagy patzal hasonlóképen meg gyuladva, annak rétjei meg fenésedve, és száraz könnyen széjjel morzsolható eledel telömve van, a lép tsak nem mindenekben rendkívül nagy és aludt vérrel teli, a máj rothadt epe hojagja majd két Ittész²⁰ fa-

¹⁹ fenésedett = üszkösödött

²⁰ itze = kb. 8 dl.

Nro. VII.

Passzális-Levél.

Melly által Tanúság tétetik, hogy az alább feljegyzett eladó Marhák a' passzált Személynek valóságos tulajdoni légyenek.

Nev.	Lakhelys.	Az Eladó		Az Eladó Helys.
		Markáján, melyet eladni szándékozik.	Bil. Eredete, vagyis ki-lyege. től lett szerzés.	
T. Lollodius	Kecskemét.	egy fekete	vele	1828.
Doda...		egy fekete	vele	
...		
			D. Hermann	
			...	

4. Kecskeméti marhalevél 1828-ból

zéknyi nagyságra fel fuvodott 's meg romlott epéjü, utoljára az egész bél ön színü föltokal rakva.

3—4. oka a közelebb múlt nyáron tapasztalt rendkívül való nagy szárazság,²¹ mely miatt a nyomorúlt barmok kéntelenek lévén sok helyeken a meg aszott füvet nem tsak tövestül hanem még földestülis harapdálni. arra iszapos 's meg büzhödt vizet inni, ennél fogva az egészsgtelen eledel és ital, már a gyomrokban is mintegy sárra vált következés kép annak rende szerint ki nem dolgozódhatott meg nem emésztődhetett, azokból készült tápláló erő nélkül szűkölködő vér és egyéb nedvesség nélkül, a belek 's más belső részek apró eretskéiben akadozva folydogált meg is rekedt s amiből elébb csipősödésnek vagy poshadásnak, azután tüzesedésnek vagy gyuladásnak 's utoljára fenésedésnek is kellett következni. De e mellet a levegő égnek Octoberben éreztetett különös bűdössége²² 's hirtelen való meg hülései, sött még a föld indulás is a barmoknak már külömben is meg gyengülve volt belső részeik meg romlásának 's nyavalyajok veszedelmesebb ki fejlődésére kétség kívül igen sokat tett.

5. *Ragadó volta.*²³ Minekutánna bizonyos, hogy itt minden esetre a leg több nyavalya száz rétü böndő gyulladás kétséget sem szenved minden barom orvosoknak tapasztalások szerént, hogy az a leg nagyobb grádusban²⁴ ragadó. Amit már tsak is erősít, hogy a Sz[abad] Kir[ályi]²⁵ Debretzen várossa pusztáin akkor is hallatódott a dögletes marha betegség mikor még annak az ezen T[ekin]t[e]tes N[eme]s v[árme]gyében semmi nyoma nem volt, sött is leg először az említett város határához leg közelebb eső két helységekben u.m. Sámsonban 's Méke pirtsen ütötte ki magát. Még szembe tűnőbb pedig ezen nyavalya ragadó voltának azon próbája, hogy most leg közelebb Mihály falván éppen azokon a marhákon tapasztalódott leg először mellyeket kevéssel az előtt hajtottak haza Atsádról, ahol ugyan azon nyavalya uralkodik.

6. *Dühösségének mértéke.* Ez részszerént azon időnek mennyiségéből, mely a marha betegségének kezdetétől annak meg dögleléseig el telt, részszerént az el hullott marhák számából itélődhetvén meg az elsőre nézve ugy tapasztaltattik, hogy némelly marha 24 óra sok 3—4. nap többnyire pedig 7—8. nap mulva döglük el.²⁶ Ami az el esett marhák számát illeti azt következő idő mutatja meg.

²¹ A szárazság közvetlenül nem befolyásolta a járvány terjedését. Azt a kor által még nem ismert kórokozók terjesztették. Az viszont jó megfigyelésnek bizonyult, hogy a szárazság következtében megromlott táplálkozási körülmények befolyásolták a marhák ellenálló képességét a betegségekkel szemben.

²² Környezeti tényezőkben keresték a járványok okát.

²³ ragadó volta = ragályos volta

²⁴ grádus = fok, mérték

²⁵ Sz. Kir. = szabad királyi

²⁶ A kórkép elemzése az elhullásig értékelendő. Igen helyes járványtani észlelés.

7. Orvosoltattása módja, részszerént távoztató, részszerént gyógyító eszközökkel esvén az első rendbeliek közé tartoznak

a. Belsőképen a konyha só, salétrommal, a környül állásokhoz képest, büdöskő virágal elegyítve.

b. Külső képen a szarvas marhákk ló vakaróval való vakarása

A második vagy orvosló rendbeliek közzé valók:

c. belsőképen konyha sóé csipősitett sósavanyuság (:acidum muriaticum oxigenatum:)²⁷ vagy pedig vitriol szellett (:spiritus vitrioli:) mindenek elegendő vízben elegyítve.

d. Külsőképen a száz rétü böndő tájékán köris bogár ázottságal (:tinctura cantharidum:) való dörgölése, vagy ahhoz való meg tüzesített kerek vasnak ugyan azon tájekon billyegző vass módjára leendő besütése.

8. *Ajánlható polgári rendszabások a betegség ellen*

a. A marha dögre nézve bé zártt Helységek és az attól mentek közt való Közösülésnek,²⁸ ebben a tekintetben való ketté vágatása,

b. a szénának, szalmának a be zárt helyekből való kivitele eránt leendő kemény tilalom.

c. a dögben el veszett marhák húsának jó mélyen való el ásása,

d. a szarvas marhák vásárra való hajtásának meg tilalmazása.

e. a mézsárszékbe el mérődő marha husra való szemessebb vigyázás.

Költ Székelyhidon Novemb: 26^{án} 834. Fizikus²⁹ D. Gombos Dániel m.k.:³⁰ által.

— o —

Érkezett 11. Január. 836.

Alább irtt e.f.h.³¹ 1^{s6} napján tartatott Kiss Gyülésnek, J.K. 2091^{ik} sz.a.³² ki adott K. végzés³³ következésében, alázatossan jelentem Tek[intetes] Első Al Ispán Urnak, hogy öszve híván a Megyebeli orvosok H.³⁴ Physicus Csausz Lajos, Megyei veterinarius³⁵ Kozarits György³⁶ mind ketten Orvos Doctor és a Kigyósi Uradalmi Seb orvos 's egyszerűsmind veterinarius Beker Ferentz Urakat, 's vélek e mai napon a marha

²⁷ ac. muriaticum ox. = sósav

²⁸ közösülésnek = forrgalomnak, állatforgalomnak

²⁹ fizikus = megyei ill. városi főorvos = tisztiorvos

³⁰ m.p. = manu propria = maga kezével

³¹ e.f.h. = ezen folyó hónap

³² sz.a. = szám alatt

³³ K. végzés = kisgyűlési végzés

³⁴ H. = helyettes

³⁵ veterinarius = állatorvos

³⁶ lásd bővebben: Kóssa Gyula dr.: Magyar Állatorvosi könyvészet. Budapest, 1904. Magyar Országos állatorvos Egyesület.

dögnek, melyly megyénket már 7. Hónap óta szakadatlanul pusztitva mivoltáról 's annak lehető orvoslásáról tanátksozván, e következendőkbe állapotdunk meg. —

1. Mind a betegeken tapasztalt jelek, mind számtalan dögöknek fel bontása ellene mondhatatlanul bizonyítják, hogy ez a most uralkodó dög a 3^k gyomornak, vagy száz rétü patzalnak száraz kországa 's a való-ságos marha pestis légyen. Ki tsúszván Moldvából még 1828^{ba} őszele hazánkba ezen ragadvány s hazánk nevezetessen Kun Szent Mártonyból Szent Andrásra és Ötsödre, az óta annak hol egy hol más részeibe szakadatlanul lappang, és bujkál, 's megyénket is akkor mindjárt meg lep-vén, egész 1831^k Febr. hónapjáig nem épen szakadatlanul ugyan, de igen igen tetemes számal pusztította. Ha ez így van, amit pedig tagadni nem lehet: mindenek előtt szükséges volna az országnak, nem külömben mint az Emberi pestisre nézve, melyly tőlünk olly szerentsés foganattal kizáratattik, a határ szeleken fel állítandó veszteglő (contumaciális)³⁷ intézetekről gondoskodni. Szükséges továbbá, hogy mind azon polgári rendelések mellyek ezen veszedelmes ragadvány terjedésének meg gátlá-sára 's annak el oltására, 's ki irtására nézve már annyiszor ujra meg uj-ra le iratattak 's köz híre tevüdtek, értvén a betegnek tüsténti külön vá-lasztását, a meg lepet Helységeknek, 's megyéknek a még egészségesek-től, szarvas marháikra nézve való el zárását Országos vásáról el tiltását s.a.t. a leg szorossabban meg is tartassanak, 's pontosan végre hajtód-janak, annál inkább mivel igazán és nyílt szível meg valván ezen nyava-lyának sem el távoztató sem annál inkább gyógyító (curativum remedium³⁸) bizonyos orvosságnak esmérésével az orvosi Tudománynak jelenkkora még eddig nem ditsekedhetvén, tsupán tsak a szükséges pol-gari Rendeléseknek szoros meg tartásába vethetjük legbizonyossabban minden reménységünket. Több rendbeli K. és K.³⁹ Parantsolatokba gyö-keredzett polgári rendeléseink közül, tsupán egyet, melyly a dögöknek bőröstül való el ásását tárgyazó kívánnánk annyiba lágyittatni 's módo-síttatni, hogy habár leg kissebb kétséget sem szenvedne is, hogy a ragad-vány a nyúzott bőők által, leg könnyebben 's leg messzebb is el terjed-het: meg gondolván mindazonáltal azon tetemes kárt, mellyen a szegény adózó nép ezen dög által szenved, leg alább akkor, midőn valamely hely-en a dög már annyira el terjedt, hogy minden nap több darabok el hul-lanak 's a dögnek el fojtódhatásáról többé már gondolkodni sem lehet, meg kellene engedni a dögöknek meg nyúzását oly módon, hogy a bőr tüstént azon nyersen szalmába takartatván a Timarnak adasson, olly ke-mény parantsolat mellett, hogy a szalma meg égetetvén, a bőr azonnal a

³⁷ contumaciális = karantén, vesztegzár alá helyezés

³⁸ curativum remedium = gyógyszer

³⁹ K. és K. = császári és királyi

csávába vettessen azok pedig kik az iljen dögöket meg nyúzák, kezeiket nem tsak vizel, hanem etzetel is meg mossák, rúháikat meg váltóztassák, semí esetre pedig a még egészséges Marhák körül ne forgolódjanak, melly javallatunkat e következő okokal támogatyuk.

a. Mert ha szintén el esmérjük is hogy nyáron 's mindadig még a marha a köz legelőn rakáson vagyon, valamint a meg betegeket guját, az egészségestől el zárva tartani, ugy a dögöket is bőřőstül együt el ásni könnyű: de hogy lehessen azt akkor tellyesíteni, midőn télire kerülvén a marha, száz meg száz féle szerze széjjel van a tanyákon? Itt már nyitva az út, a száma nélkül való által hágasokra: el titkolja a gazda betegét, tanátsot 's orvosságot kérti nem mer, mert félti a bőřt, mellynek meg mentésében törthinhető Kárának némi nemű potlékát várja, le nyúzat bőřt duggatja,⁴⁰ vagy 3^k 4^k faluba sőt más megyébe is, hol talán nem veszik a dolgot olly szorosan, el hurtzolja. — valyon már most tsak egyetlen egy ilyen eset is, mi tagadás pedig benne, hogy igen gyakori ezen eset, nem sokkal inkább kedvezé, a ragadvány titkos tovább, so[k]szor messze — terjesztésének, mint a fellyebb említett feltételes engedelme a dög meg nyúzásának?

b. Midőn a szegény adózónak számos marhája 's néha a mi van mind egy lábíg el döglik; midőn tsak egy ollyan Helységben is mint vésztő, szintén 1000e megy, apraját, nagyát őszve vévén a dögök száma, mind a szenvedett rettenetes nagy kárra, mind annak lehető kissebbítésére 's némi nemű pótolására tekintve valamint az egyes Kárvallottakra, úgy az egészre is, annyi bőřnek el ásása, vagy szabad használása a kárnak fel számításába igen érezhető külömbiség teszen.

azomba[n a] tisztelettel párosított engedelmesség az e részben mind eddig fent álló polgári rendeléseknek, mind addig meg az eránt az illető felsőbb helyről ujabb 's talán kedvezőbb intézvényt, mellyért szerentsétlen adózó népünk méltán fohászkodik, nyerni szerentsénk lehetne. —

2^{or}. A betegeknek orvoslására nézve, az eddig ajánlatokon kívül, mellyek már annyszor le íródtak, sem több sem jobb szereket nem tudván, 's azokba annál is inkább bizhatván hogy azok a N.M. M.K.Hto⁴¹ Tanátsnak is a Jegyző K. 1710. sz. a. bé adott K⁴² Intézvénye által is helybe hagyódnak 's továbbra is ajánlódnak; ezennel is tsak azt ajánlhatjuk, hogy az egészségesektől tüstént külön választandó betegeknek *leppenyébe*⁴³ *hunyor gyökér*⁴⁴ *huzatasson, lisztes vagy korpás víz lágy melegen adattasson, szajokba pedig 2^{szor} 3^{szor} napjába etzet olajal vagy*

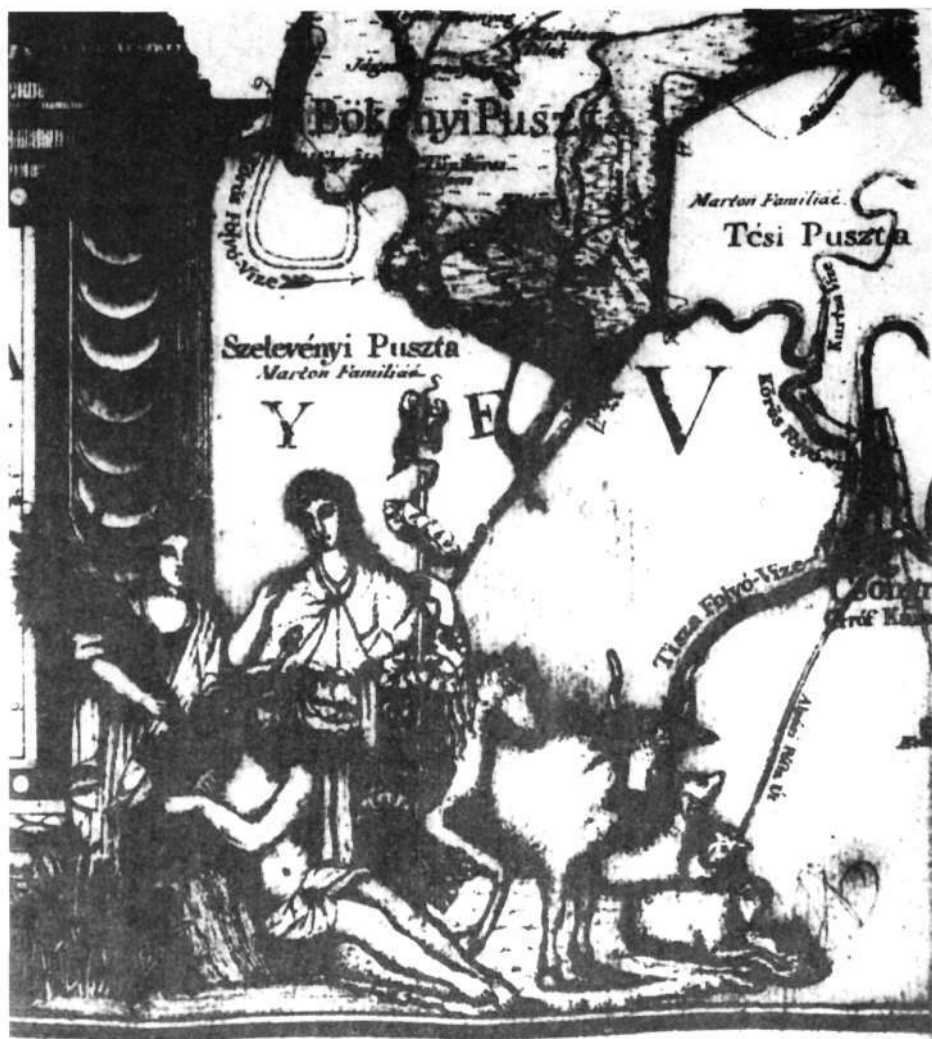
⁴⁰ duggatja = dugdossa

⁴¹ N.M. M. K. Hto. = nagyméltóságú magyar királyi helytartó tanács

⁴² K Intézvénye = kegyelmes intézménye

⁴³ leppenyébe = lebernyegébe

⁴⁴ hunyor = Helleborus niger

7. A Dél-Alföld főbb termelvényeit és állatait ábrázoló rajz a Vertics-féle térképről*

* = Vertics József kézzel rajzolt térképe az Országos Levéltár Károlyi család Levéltárában található: 139/1. sz. alatt.

foghagymás sós etzet töltesen, — későbbben pedig a savított só savany (:acid: mun. at: oxygenatum:) vagy a vasas sósavány (:acid munat. fer-ratum:) több erősítő és élesztő szerekel, mint a Kámfor — angelica⁴⁵ — Calmus⁴⁶ — valeriana⁴⁷, Gentiana⁴⁸ gyökerek a Megyei veterinarius által márki adott mód szerént használtassanak.

Ami pedig a közönséges hirdapokba ditsért's ajánlott szereket illeti — azokat mind addig még azokk ereje 's hatasa ahoz értő orvosok által le-endő probák által meg nem bizonyittatik, tsupán tsak mint újsági porté-kát tekintvén, 's ez úttal egyenessen el mellözvén, ki emeljük azok közül a Chlor meszet, mellyet külső használásra ajánlunk is, részint mint füs-tölőt a betegek istálóiba lapos tálakba vagy 'serepekbe, a földre szegle-tekbe rakván azt, 's arra apródonként egy egy kevés vizet töltvén 's gyakran fel kavargatván, részint pedig mint prosedativumot⁴⁹ a míg egészséges marháknak mosogatására 2.3. latnyit⁵⁰ (:ugyan annyi evő Ka-lányit:) fel olvasztván 10. 12. ittze vízben belső használása pedig ennek a rágó méregnek, melly bizonyos ellensége az állati testnek, épen nem ta-nátsos, s leg alább addig míg azzal bizonyos orvosi probák nem tétet-nek, mellyek megyei veterináriusunknak is lesz módja semiképp sem ajánlható. —

Végre megjegyezzük az orvoslás tekintetébe, Veterináriusunknak azon érdekes panaszát, hogy az emberek átalán fogva keveset 's majd szintén semit sem ügyelnek a kiadott orvosi rendelésekre, különösen a patikai szerekről hallani sem akarnak, 's így jobbára orvoslás nélkül hullanak a betegek rakásra.

^{3szor} A nyavajának, lehető el kerültetése, vagy is a még eddig egészséges marháknak épségben lehető meg tartások tekintetéből, ez e részben már ki adott orvosi polgári rendeléseknek, mellyek különösen a betegekkel nem tsak egyenes (immediatus⁵¹;) hanem közbe vetett (:mediatus⁵²;) leg kissebb érintésbe való jöhetésnek is el távoztattását tárgyzták, tovább-ra is méltó figyelembe vételöket s' hathatos sikereltettéseket kérvén még a következőket ajánljuk.

a., Ha valaha, most amidön illy nagy veszedelem fenyeget 's pusztit bennünket, különösen kedvezni kell a marháknak nem tsak jó eledel, bőven való sózással, hanem az istálóknak is lehető tisztán tartásával, gyakori szellöztetésével, vagy a fellyebb említett Chlormészsel vagy egy

⁴⁵ angelica = Angelicae radix = angyalgyökér

⁴⁶ Calmus = Acorus calamus (Calami rhizoma) = kálmosgyökér

⁴⁷ valeriana = Valeriana officinalis = macskagyökér

⁴⁸ gentiana = Gentiana lutea = tárnicsgyökér

⁴⁹ prosedativum = preservativum = profilactikum = megelőzésre szolgáló gyógyszer

⁵⁰ lat = 1,75 dkg, a font 1/32-ed része

⁵¹ immediatus = közvetlen

⁵² mediatus = közvetett

pohárba közönséges sóra töltött vitriol olaj⁵³ által eszközlendő füstölések mellett.

b., A szelid és le kötött marhák szorgalmatosan tisztogattassanak naponként, vagy kemény kefével, vagy szűr a vagy pokrócz darabbal, vagy leg alább szalma tsutakal erősen döngölvén, és mosván azokat, tiszta vízel, vagy a fent említett Chlór mésznek gyenge olvadékjával.

c., Minden darab marhának orra cimpája egyszer kétszer napjába ke-netessen bé kulimázal⁵⁴, melly külömben is oltó 's mindenütt kapható szerrel, valóba nem kevés jót lehet reményleni.

Költ Gyulán, die 11. Dec. 835. Tormassy Lajos ord[inarius] Physicus. m.p.

Végzés

Ezen orvosi jelentés a Megyében köz esméretbe való hozás és az abba-ni tanátlatok foganzattatása végett ki adódik egész foglalatjában le írva mindnyája a kebelbeli Szolga Biróknak túdosítások minden esetre bé varattatván.

Költ mint fentebb Fő Jegyző Novák Antal által. [A latin nyelvű szöveget dr. Jávor György fordításban közöljük:]

Nagyméltóságú stb!

Mivel az ottani tisztükben eljáróknak a jelentései-intései szerint a marhapestis már 13 vármegyében és 4 szabad királyi városban elterjedt és a határör-ezredekg előrenyomult, s nagy erővel bírván ismét tetemes pusztítást végez, a Tekintetes Uraknak továbbra is az emlékezetükbe idézzük a folyó augusztus havi 16-án kelt 24857-es számú körlevelet meg az innen kibocsájtott rendelkezéseket, hozzá véve még azt, hogy nemcsak az e helyen 1836. dec. 27-én hozott 34129-es számú elővigyázatos-ságú intézkedéseket és a folyó év január 10-én 1914-es szám alatt előírta-kat meg a fentemlített körlevél által felújítottakat a lehető legpontosab-ban végrehajtani igyekezzenek, hanem azonfelül mindenegyus község-ben a hely előljáróira, a legkomolyabban kis húzódozás-nehézség miatt is a kérlelhetetlenül bekövetkező felelősségre vonást ígérve, legott rojják ki azt, hogy a közelükben levő tisztiorvosoknak hivatali kötelességük le-gyen, a köznépet a királyi pecsét alatt kiadott óvintézkedés szabályaira és innen a folyó év január 10-én 1914-es szám alatt átvitt rendszabályok betartására tanítva, az előírás szerint egyes napokon a parasztnok és mar-hatulajdonosok állatait a legkisebb tünetek felől (ti. hogy a normálistól eltérés nem a marhapestis tünete-e?) illően kivizsgálniuk, a kapott vizs-

⁵³ vitriol olaj = tömény kénsav

⁵⁴ kulimáz = kulimász, kulimájsz = kocsikenőcs

gálati eredményt — csekély gyanú esetén is — az illetékes tisztségviselőnek a tudomására juttatni még aznap mindjárt és a leghatározottabban, s közben kötelességük elrendelni a gyanús állat elzárását a többi vonulási és tartózkodási helyeitől; azután pedig, amint a rend szerinti alispán úrnak jelentést küldtek, az haladék nélkül a hely jellege szerint bizottságot küldjön ki, amely majd a dögvész eredetével kapcsolatban pontosan derítse ki, hogy ez honnan jön, felkutatva — mivel valószínű máshonnan került be — annak terjedési irányát; e bizottság őrizze meg egyetértését a helybeli illetékes törvényhatósággal, s ezenfelül a tapasztaltaknak megfelelően elkészített jelentést kell benyújtania az ottani alispánon keresztül; ha pedig ezalatt arról győződtek meg, hogy a vész már valójában kitört, az előírt óvatossági intézkedéseket (ti. a gyengék elválasztását a betegségnek még semmi jelét nem mutató többi marhától) a legszigorúbban foganatosítsák, mindazonáltal gondosan meggátolva, hogy a gyanús marha nélküli tárházakat valamilyen meggondolásból kiindulva bezárják, s így az ország más részeiben elkerülhetetlenül fellépett húshiány emiatt a honpolgárok nagyobb része számára igen súlyossá válják; végül pedig a már fertőzött helyeken a ragály miatt levágott állatoktól származó bőrok, szarvak és paták árusítását, közhasználatát, amíg a marha részei szabályszerűen és kellő módon meg nem lettek tisztítva, s még az ezt követő tisztiorvosi és sebészorvosi alapos vizsgálat előtt és az innen kiadott bizonyítvány nélkül semmilyen ürüggyel meg ne engedjék, és ezért is a zsidóknak és másoknak a tárházait a helység előjárói meg az illetékes hivatalos személy előre látogassák meg, nehogy ennek vigyázatlan elintézése miatt a bőrok tárházából az oly nagyon pusztító vész ragályos tüzének másfele terjedni is legyen ereje.

Hogy a szándékolt egészségügyi cél minél biztosabban elérhető legyen, az egészségi előírásoknak, irányadó rendszabályoknak a könyvből ez a mellékletként idecsatolt példány a könnyebb összefoglalás kedvéért lefordíttatik, s amennyiben netalán kiderülne, hogy a Tekintetes Uraknak többre van szüksége, feltétlenül az ilyenféle segédeszközök számát, amennyi csak kell, részletesen ide jelentsék vissza, hogy ezután a példányszámot megállapítván ezeknek az újranyomatását és lefordítását illetően a szükséges dolgok innen szétküldethessenek.

Kelt Budán 1837. aug. 29. Eötvös Ign., Lovász Andr. s.k.

[A latin szöveg után a végzés magyarul így folytatódik:]

Végzés

Az itt foglalt K. Intéző Levelekbe érintett Rendeletek a megyében eddig is szorosan meg tartatván, ahoz tovább is leendő alkalmaztatásul párban ki adódnak a kebelbeli Sz. Biráknak, ugy a megküldött 's a me-

gyebeli orvosokkal közlendő Könyvel egyetemben a Megye fő orvossá-
nak. Kelt mint fentebb Fő Jegyző Kiss János sk.

A szomorú tapasztalás, de az Orvosoknak önnön el esmérések szerint
is kétséget nem szenved, hogy a veszedelmes marha dög ellen biztos or-
vosság nints, 's így egyedül a nyavalya terjedése a szoros vigyázat 's el
zártság által akadályoztathatik. azért felelet terhe alatt hagyatik meg az
Elöl Járóknak, hogy amint a veszedelmes marha dögnek tsak gyanus je-
lei is mutatkoznak a szükséges Intézeteket is jelentést tegyék meg 's e je-
len felsőbbi rendelések jegyző Könyveikbe irattatván szorossan tartassan-
nak meg Simai Fő SzBíró m.p.

— o —

160. Marha dög eránt Érkezett 289^{br.} 1838.

Betsületes Elöl Járók! T[ekin]t[e]tes első Alispán Urtól mai napon
vett hivatalos tudósítás szerint, Tettes Csanád v[árme]gyében Kis Iratos
Kertész Község marhái, ugy a Megye barom orvossa jelentése szerint a
Csákoai pusztán M[éltó]s[á]l[os] Gróf Battyányi Úr marha[i] közt a vesze-
delmes marha dög pusztit — ezen nyavalya terjedését gátló már a mult
években közlött rendelések ezenneli foganasztatása a Járásbeli Közsé-
gek Elöl Járóinak köteleességekbe tétették, egy szersmind ezen Környék
levél meg hirdetése mellett oda utasítatnak, hogy a Mészárosokra, és
szarvas marhával kereskedő más lakos társaikra vigyázanak, ne hogy
azok gyanus helyekről hajtván marhát, azal a nyavalyát határokba hoz-
zák — tapasztalás bizonyitya, hogy e nyavalya ki irtásának leg hatható-
sabb szere a közlekedés el zárása, 's így ha tsak minden szarvas marhá-
kat fel áldozni nem kíványak — az idegen helyről hajtandó szarvas mar-
hákra leg nagyobb figyelem forditasson — 's ne engedtesen a többi
marha közzé botsájtatni még tökéletessen bé bizonyitva nints egésséges
voltok — ennek megtartásával hiszem a nyavalya meg szüntét.

Költ Csabán Nov: 21^{én} 838. Simai Kajetán⁵⁵ m.k: Sz. Bíró.

— o —

B[etsületes] Elöl Járók! Szarvas M[ező] várossában ki ütött marha
dög miatt a Tamás napi vásár tartása a T[ekintete]s N[eme]s v[árme]gye
által el tiltatván, oda hajtani marhát nem szabad, és így a passusok ki
adásától Notarius⁵⁶ Uraimék ezennel el tiltattnak, Továbbá ezen vesze-
delem ki irthatása tekintetéből a folyamatba lévő T.⁵⁷ Köz Gyűlés alkal-

⁵⁵ Kajetán = nálunk ma már ritkán használt utónév

⁵⁶ nótárius = jegyző

⁵⁷ T. = tekintetes

mával sikeresebb rendelkezések tétettek, minek előtte azok annak rendje szerént mindeneknek tudtukra adhatás végett közöltettek, előlegessen jövő vasárnap az az December 16^{kán} a Templomok előtt⁵⁸ hirdetésen meg, hogy mindenki Szarvas marháit eránt úgy gondoskodjon, hogy folyó December 16^{kától} fogva az egész megyében a szarvas marhákkal való járás kelés egy azoknak egy határból a másikba való hajtások egy általán fogva fenyték 's érzékeny büntetés alatt tilalmas 's ennek köz hírré tétele 's a kellő strázsák⁵⁹ kiállítás a Elöl Járóknak szoros kötelességbe tétetik.

Kelt Gyulán December 14^{én} 1838. Simai Kajetán m.k. Fő Sz. Biró.

— o —

Marha dög eránt Érkezett 20 Xbr. 838.

B.⁶⁰ Elöl Járók! A Megyében nevezetesen M[ező]Berényben, Szarvason, Csákoí pusztán, K[őrös]ladányba s a Csabai úgy nevezett Soproni Tanyákon most is pusztító veszedelmes marha dög gátlása 's ki irtása tekintetiből a leg közelebb X^{ber} 14^{én} folytatva tartatott Közönséges Gyűlés J.K.⁶¹ 2165. száma alatt hozott Kegyes végzést meg hirdetés és szoros meg tartás végett ide :/:⁶² alatt tsatolva közlöm azon hozá tétel hogy a Járásomba levő úgy nevezett Monori vonalra fel ügyelő Biztosnak Gál Károly nevezetett 's küldetett ki általam, ki a megyén keresztül a Camarális⁶³ pusztákról Pest felé hajtandó szarvas marhákat a megyei végzésben érdeket hiteles Passus mellett fogja által eresztetni 's biztos ember által a monoricárdáig kísértetni, — a honnan Orosházáról a fentebb nevezett Biztostól nyerendő tudósítás következésében ki rendelendő Eskütt ember fogja a szentornyai⁶⁴ pusztán keresztül Új városnak

⁵⁸ Templomok előtt = a község, város legnagyobb tömegét a vasárnapi mise, istentisztelet gyűjtötte össze. A szertartás után a kisbíró a templom előtt hirdette ki a tanács határozatainak egyrészét, a közérdekű közelményeket.

⁵⁹ strázsá = őr

⁶⁰ B. = betsületes = becsületes

⁶¹ J.K. = jegyzőkönyv

⁶² :/: = a melléklet jele. (Jelen esetben hiányzik, az eredeti akta-hoz volt csatolva es az írnok nem másolta be a protocollumba.)

⁶³ camarális = camerális = kamarai, kinstári

⁶⁴ szentornyai = szentetornyai

8. A Vertics József dél-alföldi térképen ábrázolt sovány marhák**

** = Vertics József kézzel rajzolt térképe az Országos Levéltár Károlyi család Levéltárában található: „S. 82. N^o: 136.” szám alatt. A Vertics térképek 1772—1774 között készültek. (A bemutatott térképek a Csongrád megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fiókleveletárában őrzött mikrofilmek alapján készültek.)

T S K E S

C O N T O R K I A M

~ P A E G I I U M

VERENIGTAS

~ R A M M

~ A E G I I

Stok

~ P A E G I I R A M

~ T E R I U M

Tobak

~ P A E G I I

~ P A E G I I

M A G O S

D E R E K E

G O S T S T O R O M M

11

kisérni, — a fent nevezett fel-ügyellő Biztos Gál Károly tartozkodása (:azon tekintetből mivel a Nagy ap[á]ltjai pusztán levő Csabai Tanyákon és a földvári határ szélben eső Orosházi tanyákon több lakosok marhái vannak 's így ezeket ki zárni nem teheti) hiszen azon a Csabai Tanyán a hol a Göboly hajtó — Szen[t]jes 's Komlósi utak leg közelebb esnek egy máshoz, a nevezett Biztos fogja minden hajtandó szarvas marhákról szóló Uti Levelt vis[g]álni, 's a nélkül hajtandó szarvas marhákat le tartóztatni kellekik, azonnal a tett jelentésre töllem nyerendő rendelésig el nem eresztetni — azomban minden megyebeli marhákal való közlekedéstől szorossan el zárni. —

A hónapi nap immár az egy határnak mástól való szoros el zárása következtvén, minden község a meg kívántató helyekre 'strázsát fog rendelni, kiknek szoros kötelességekbe fog vétetni a fel vigyázás, hogy senki Szarvas marhát egy határból a másikba ne hajtson, a végzis értelmében ezennel a passusok ki adása szarvas marhákra nézve fel fügeszetik, hogy pedig a szarvas marhák állapotyta tudva lehessen szükség a határokat az Eskütt emberek közt fel osztani, kiknek kötelességek lészen a Kerületekbe szorossan vigyázni, valhol gyanus eset adja elé magát a Bírónak jelentést tenni, aki az eset meg vizsgálására, a megyei vagy helybeli Orvost fel fogja szállítani azonnali vi'sgálatra 's nékem küldendő jelentésre.

A megyén keresztül hajtandó szarvas marhákra a végzésben ki jeelt vonalon jövő marhák Járásomban tsupán Csabára Gerendási, Monori, Szentornyai Csárdáknál fognak etetni, és pedig a véstői vonalon Debretzenből vagy váradról a Camaralis pusztákra hajtandó marhák Békésen jöven keresztül, Csaba Helysége éjszaki részén az Epreskert szomszédtságában fognak meg álapodni, onan Csabai Eskütt ember felügyelése alatt Gerendáson keresztül a határ széléig kísértetni. A remete házi vonalon hajtandó szarvas marhák pedig Csaba Helysége napkeleti oldalán a posta ház által ellenébe etettetni, innen Gerendási Csárdáig kísértetni, onnan Monornak úgy a Sz[ente]rtornyai Csárdának Orosházi Eskütt fel ügyelése alatt hajtatni. a Fel ügyelőnek szoros kötelességebe fog állani hogy az illetén Szarvas marhák az utból kine térjenek az etetés helyen maradandó széna izék megégetessen 's a hely úgy itató vályú a szarvas marhák tulajdonossai költségére fel tisztitasson 's ki mosatasson.

Nem lehetvén ez idő szerént biztossan állítani, hogy a fent nevezett helyeken kívül a megye többi helyein a Szarvas marha mind egészséges, az egészség fen tartása tekintetéből ha valahol most el kerülhetetlen szükség a mézárszékekre való szorosabb fel ügyelés, azért ezentúl el kobozás és szigorúbb büntetés alatt meg hagyatik, *hogy orvosi vi'sgálat előre botsájtása nélkül* a mézárszékekben marha le ne vágatasson.

Notarius Uraimék a helybeli minden héten lévő buzgó Lelki atyákat

nevemben meg fogják kérni, hogy az üdvös Megyei végzés célját, melly egyedül mindnyájunk vagyonyának biztosítása, halgatóikal tudatni ne terheltesse meg magyarázván és szivekre kötvén halgatóiknak azon kötelességet, mellyel mindenki a társas életben a köz jó elérésére czélzó végzések tellyesítése eránt tartozik.

Ezen környék rendelések a Tek[intete]s N[eme]s Megye végzésével együtt a helyben lakó Megyei Uradalmi, Tiszt Urakal szükséges tudomány végett közöltessenek, a népnek Templom előtt meg hirdettessen. Kelt Csabán 19^x Xberben 838.

Símai Kajetán m.k. fő szolga biró.

— o —

Ki irt Czikkéllye

Az 1838^k eszt Karátsony hava 14^{en} Gyulán folytatva tartatott Tettes Ns Békés Megye Köz Gyűlési Jegyző Könyvének.

2165. szám mássa Az 1838^k év Karáts hava 12^{en} folyt tartatott Köz Gyűlés J. Könyve 1884.—1888. számai alatt a Hazába több évek olta bé harapódzot s már majd meg honosodni látszó marha vész, új fent du-longó erejének gátlása, 's az e részt sürgető veszedelem tekintetében a Megye körülményeihez képest rögtön meg teendő iránti javaslatnak még a Gyűlés folyamattya alatti bé adásával meg bizott kiküldöttség véleményes jelentését 's azon alapult javallatát a következőkben terjeszti a Megyei Közönség eleibe:

Mennél bizonyosabb az: hogy a jelenleg is már több évektől olta hazánkat sanyarúan rongáló marha dög nem Országunknak saját ki fejlődésü csapása, hanem idegen tartományoktól bé hozott, 's érintkezés által terjedő veszedelem, annál kétségbe hozhatatlanabúl kell állani annak is, hogy ha az egészséges marhának e ragadó mirigyel meg fertőztetett marhákótól való el különözése nints biztossabb orvoslási mód mint az, 's ha az egísségeseknél a betegekkel való egyben vegyülése ki kerülhető, érete teheték el egyedül azon védő szer, mellyet minden más eszközökben mind eddig hasztalan kerestünk.

Már 1829^k Eszt[endő]ben midön t.i.⁶⁵ a kérdéses nyavalya ragadványos hatalmával leg érezhetőbbkép kezdi a marha tenyésztést mint a nemzeti gazdasság egyik leg nevezetesebb formáját emészteni, az olta is a mi emberiképp kitelhető volt, minden meg történt a gonosznak ki irtására, de minthogy minden e tárgybeli rendelkezések inkább egyes előforduló esetek minéműségéhez valának alkalmazva, mint valamely általánosságra alapulva, a tapasztalás tsak hamar meg győzhetett akár kit is arról, hogy ez által a Tisztviselőknek meg bizottaknak leg meg erőltet-

⁶⁵ t.i. = tudniillik

tebb búzgósága 's törekedése is ki fárasztatott, méglen a növekedő veszéllyel az egyes esetek annyira szaporodtak, hogy azokra in specifico⁶⁶, mélyleb a rendelkezések valának fel ügyelni, minden emberi tehetséget meg haladva 's minden törekedés siker nélkül maradtott, ugyan is az vala egyik fő elv, mellynek minden egyéb mellelegü rendelkezések alá rendelve valának hogy meg történjék ugyan az el különözése minden beteg vagy gyanus marháknak ez egésségesektől, de ugy, hogy e miatt a kereskedés a vásárok folyamatja mind a birtokosságnak, mind leg inkább a föld népe szükségei pótlásának, tsak nem egyetlen egy alkalma gátot és hátra maradást ne szenvedjen. Végre hajtattak és eleinte kivált elég szigorúságal az e részben fenn álló rendszabályok, de némely elő vigyázatok mellett a vásári gyülekezetek, mivel pedig az ilyen gyülekezetek alkalmával minden oldalról bé tuduló marháknak bár a leg részre hajlatlanabb szemesség is, olly könnyen ki játszható, hogy arról jót állani hogy vallyon é vagy vagy ama vásárban hanem beteg de legalább melly a mirigyet⁶⁷ már magában rejti nem lappange? merő lehetetlenség — innen következett azután, hogy akár melly vigyázatal volt egyes Község vagy lakos marháinak érintkezése, vagy egyeben vegyülése eránt, a vásári gyülekezetek engedelmé által dugába dült, s nem egyszer, sött tsak nem mindig bé bizonyosodott, hogy a dögtül ment vidékek épen a vásárokról történt haza jöveteleután a marha dög ki ütött 's mint elébb az ügyes őrizkedés a részletes rendszabályok egy időre meg tudták, is tartani. —

Átalyános nézetei a Küldötségnek ezekben pontositván a részletes rendszabályok mellyeket a kérdésbe forgó veszély el háríthatására nézve használhatni vélnek a következők:

1. Minthogy az el különözés, a szó valóságos értelmében tsak akkor történhetne meg, ha tsalhatatlan tudva lenne, mellyek a beteges helyek, mellyek nem, ezt pedig jelenleg a Községeknek olly zavaros és gondatlan helyzetében, mint a mostani, bizonyosságal tudni meg sem lehetne, annak eszközlésére szükségesnek vélné a Küldötség, a Megyének e nagy tekintetü tárgyban határozatainak helyenkénti ki hirdetések napjától számítandó nyoltz napok után kebelbeli minden Községekk és határoknak harmint[z] napokig terjedő egymástoli el zárátását, azon szoros tiltásal, hogy az alatt bármi szín alatt sem szekérel, sem másként szarvas marhát egyik helyről a másikra ne hajtodhasson, hanem a szabad kelésre az általános el zárást előzőleg engedett nyoltz napok alatt mindenki szarvas marháinak telelő helyekre való szállitattásáról gondoskodván, annak utánna minden szarvas marhákali közlekedés egy átaljában szünyék meg.

⁶⁶ in specifico = speciális, csak azokra érvényes

⁶⁷ mirigy = kór, méreg, betegség

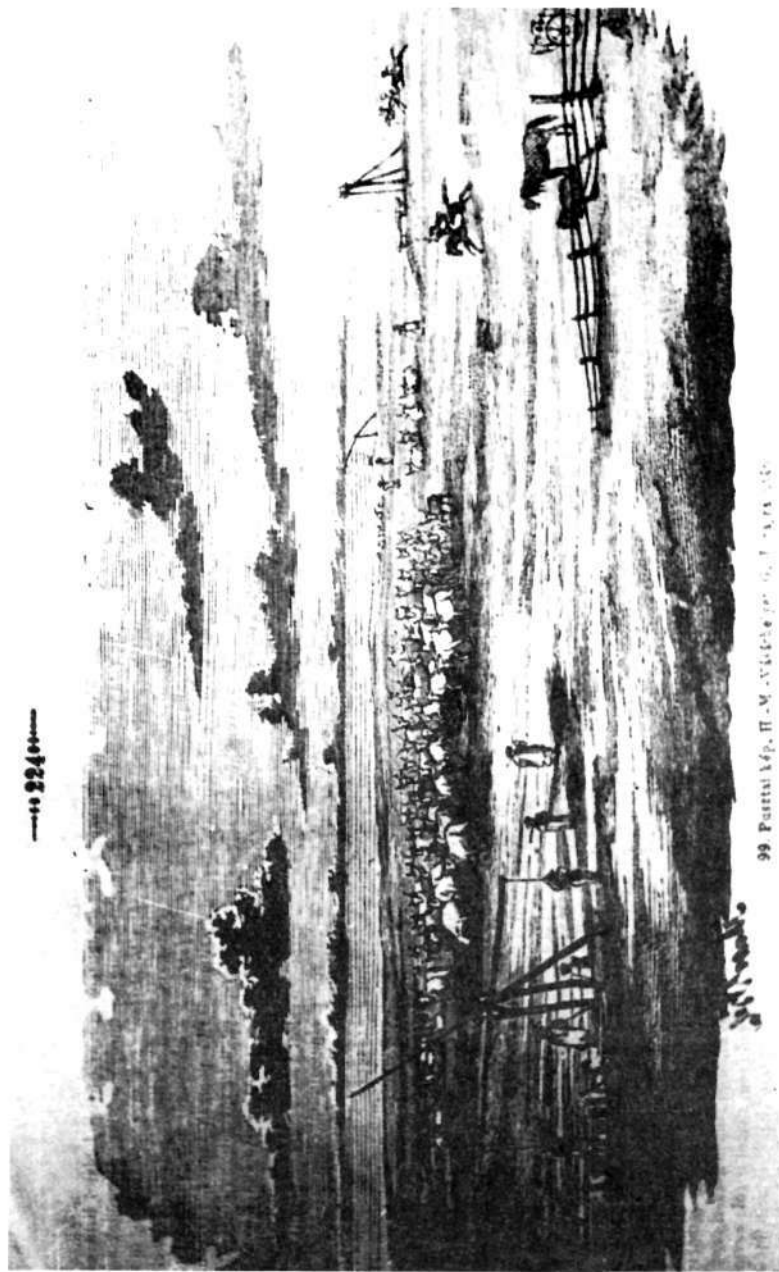
2. Az el zárási idő szak alatt a Megye barom orvossa határokról határookra, községekről, községekre szüntelen járván a Fő orvossal egyet érteleg a szarvas marhák egészségbeli állapotját szem ügy alatt tartani, napról napra szólló hivatalos jelentéseiket az al Ispáni hivatalnak bé adni, minden megyei a barom orvoslás 's betegség fel esmérés módját, különben is tanult sebészek pedig ebéli ügyeleteik elősegéllésére segéd kezét nyújtani köteleztessenek.

3. El telvén a harmintz általános el záratási napok, már akor a bé adódott Orvosi jelentésekből ki fog tűnni, mellyek tartathassanak a mirigyes veszélytől tökéletesen ment mellyek gyanus avagy azal éppen meg fertőztetett helyekk, 's a mint egyik helynek egészséges állapota derülend fel, avagy sem, ahoz képpest azon helyekben 's azon helyek közt a szarvas marhákali közlekedést 's vegyületet 's a szerént a különben megyeileg egy átaljában azokra való nézve el tiltandó országos avagy he-ti vásárokat is azokat az al Ispán fel fogja szabadítani, avagy a tilalmat továbbra is fenn tartani.

4. Kétséget nem szenvedvén a marha vésznek ragadványos természetű mivoltánál fogva a dög bőrének által is tova harapózhatása, ennél fogva az el döglött marhák husaival való bánás, és a fagyúnak azonnali ki olvasztása tekintetiben fen álló felsőbbi rendeléseknek sikerben tartatásán kívül javallja a Küldötség, a szarvas marhák körmei és szarvaival nem kevésbé a csávázatlan bőrökel való bár melly kereskedést is egy átaljába el tiltani, a községek elől járóit pedig oda utasítani, hogy a lakosokat el döglött marháik bőreinek azonnali ki tsáváztattására birni igyekezzen, egyszersmind a Timárok által illy bőr mennyiségkor ne talántan gyakorolható önkény és sartzolások el háritása tekintetéből a menyibe kívántatná a lakosság számára alkalmas csava helyeket 's a csáva készítésre oktatott embereket is rendelni igyekezzenek.

5. Szükségesnek véli a Küldötség, a megyének más megyéktől általános el szigetelését is olly formán, hogy a jövő K.⁶⁸ Gyülésig idegen törvény hatóságbeli a Megyében lehet meg maradásra hajtandó marha semmi ürügy alatt be ne botsájtassék azon idő el teltével pedig amikor méltan reményleni lehet, hogy a Helytartó Tanács útján, avagy magok a Törvény hatóságok által meg tétette lesznek már ország szerte a szükséges óvó intézkedések, tsupán tsak egészséges marhák botsájtassanak a Megye határán bé állandó veszteglés után bé a Megyében, ez vétetödvén a Megye egészséges helyeiről el adás végett más törvényhatóságokban ki hajtott de el nem kelhetések után vissza hajtott marhákra nézve is, minél fogva a Megyei határokon veszteglő helyek, és kellő számú strá'sák lennének rendelendők.

⁶⁸ K. Gyülés = kisgyülés, közgyülés, különös gyülés = rendkívüli gyülés

99. Pusztai Vép. P. M. Václavský rajza. 1856. 27. sz. Júl. 3-i számból vettük.

9. Gósztonyi József hiteles rajza a vásárhelyi Pusztáról***

*** = Gósztonyi József rajzait a „Budapesti Visszhang.” Heti Közöny, 1856. 27. sz. Júl. 3-i számból vettük. Matók Béla cikkeken illusztrációi a 223—226 lapon.

6. Az által hajtandó vagy is transito marháknak vész idején is a megyén keresztül hajthatását a Küldötség, a Kereskedés tetemesb tsökkenése nélkül akadályozhatónak nem látván, de másként is annak gátlását a Megye hatósági körén is túl valónak jól tudván, az illyes ált hajtandó szarvas marhákra nézve három állandó vonalokat kívánna meg nyíttatni u.m. Gyula melet Remete-Vésztónél Turnak menni, és Kamarai pusztak felöl Földváron, Monoron keresztül új városnak vezető utat. — Mellyeken egyedül hajtódhatván a Marhák, fizetés mellett fogadandó 's ezen vonalakra fel ügyelő három Biztosságok általam ügyeltessék, hogy az azokat hajtók, marháikról szálló kellő uti Levelekkel el látva legyenek, aki szabot vonalokban eső ország utakból azokat ki ne térjenek, valamint út közben semiféle megyebeli marhákak ne vegyültethessék, minek lehetősé ki kerülése végett egyedül az illyen marhák számára használandó egyik étető vagy itató, egyik ki jelelt helyről a másikig 36 v[áltó] xrokban⁶⁹ meg állapítatott s minden esetben a marha tulajdonos által véendő bérért a végre rendelt emberek által kísértessenek, kiktől állomásenként a tulajdonos marháiknak, a mennyibe ne talán tán a vonali úton eső helyek is idő közben a dögtől meg fertőztetve találtattnának mere bátorsággal való hajthatások iránt az előljároság utasításából tudósítást is nyerendének.

7. A mennyiben javaslatban, intézkedések sikerét csak úgy reményelhetné a Küldötség, ha hogy azoknak egyszersmind mindenek által leendő pontos meg tartása is eszközölhetnék, e végből Megyeileg közönségesítettni kívánván, hogy minden személy vagy állásbeli válogatás nélkül, ki az elő bortsajtokban foglalt óvó intézetek meg tartásában magát akadályul viselendő, avagy a rend szabályokat is csak kiss mértékben is által hágni merészkednék, okvetetlen Törvény széki tárgyalatás alá kerülend, — egyszersmind a lelki pásztorokat és Elöl Járokat is oda vélné utasitanni, hogy hiveiket mindenkép ezen egyedül jó létekre célzó óvó intézkedések hasznairól meg győzni, azoknak szoros meg nem tartásokból eredendő káraikra, sött a ki hágasokat követendő köz boszúra is figyelmeztetni minden ki telhető módon szorgoskodjanak.

8. Mind ez intézkedéseiről pedig valamint a N. M. M. K. H. Tanácsot, úgy szomszéd megyéket is tudósitanni jónak vélné a Küldötség úgy az Országos szarvas marha hajtásra szolgálendő vonal tekintetében is pontokat ki jelölni.

9. Végtevére, amennyiben aki nevezendő Biztosok, napi béreik 's egyéb költségek fedezésére bizonyos ha másként nem lehetne, valamely pénztárból ki jelelendő suma⁷⁰ is kívántattnék, ezen Költségekhez

⁶⁹ v[áltó] xrokban = krajcárokban

⁷⁰ summa = összeg

való hozzá járulásra amennyiben szinte saját érdekeit is forogna fent, a Megye nagy lelkü Birtokosságait is fel szállítandóknak vélné a Küldötség. Kelt Gyulán Dec. 10^{án} 1838. Karassay István m.k. Küldötségi toll vivő által.

Végzés.

A Küldötség által a 30. napokra is terjedő általános el zárást előzőleg a dög vést tárgyzva jelen Megyei rendeleteknek környékeltetésektől számítandó 's a tulajdonosoknak a köz tiltás előtt, szarvas marháik téli el helyhezettisékre rendelkezettési időül javalt 8. napok helyet a czélra négy napokat is elégségeseknek találván a Rendei; annál fogva azon elő időül folyó évi Karatsony hava 16. 17. 18. és 19^{ik} napjait olly képpen tűzik ki, hogy az ezeket követő December 20^{án} már az átalján el záras első napjaitól szolgáljon. A Megyei sebészeknek a barom orvos el járásaiban segédül való odarendelések eránti javallatot továbbba a Küldötségnek anyiba kívánják értetni, a mennyiben a rémes állapotnak olly környül ményei is fordulnának elő, mellyben annak világosságban tarthatására kellő békerüléseket a barom orvos önn egyes személyében véghez vinni képes nem lenne s az az eránti segéd kezek nyújtására az illető Járásbeli Tisztviselőktől kikk rendelésihez magokat minden időben alkalmaztanni fogják utasítást nyeréndnek, melly végből meg hagyatík egyszerűsmind a fő orvosnak, hogy a dög vészes állapot fő okának mindenkor kellőképpen tudhatása okáért, a barom orvost az egészségbeli állapotról szöllő jelentéseinek egy párban a Járásbeli Tisztviselőkhöz is leendő bé adására utasítsa. Az áltjárasi vonaloknál az uti levelekre való fel vigyázásra 's a marháknak möre való hajhatások eránt a marha tulajdonosoknak utasíthatásokra javallot három alkalmas Biztosok jóvá hagyatván, azok egy pengő ftnyi⁷¹ napi díjjak melleti Kinevezések a Járásbeli Szolga Birókra bizatik. Ugyan ezeknek hagyatván meg a Biztosoknak a Marhák merre hajhatások iránti tudósíttatása, 's arról szöllő Járásonkénti környékelés megtétele. Az állomásonként kísérő emberekre nézve pedig meg állapítatik hogy azok amennyiben lehetséges mindenhol Eskütt emberek légyenek, 's nagyobb falkák késérésével több szinten mindenkor a marha tulajdonosok által 36. váltó xjával⁷² jutalmazandó embereket segítségekre rendelődjenek. A kül Megyéből kebelbeni meg maradásra hajtattni szándéklott marhákra nézve, azon állapotás tétettik, hogy azok bár melly országos utakon hajtodhatnak ugyan, de minden esetre a Járások által előbb a közel lévő Elöljáróság-nál meg jelentetvén, a felsőbbi rendeletekben ki szabott veszteglési időt

⁷¹ ftnyi = forintnyi

⁷² xjával = krajcárjával

tartozzanak ki állani, 's tsak arról szöllő Bizonyítványoknál fogva botsájtandók bé. Kereskedés végett, fával, mészel Arad és Bihar Megyék-ből jönni szándékozóknak amennyiben azok szarvas marhákat használnának vontatásra, tsak az álthajtási állandó vonalokig engedtetvén kö-zelíthetni, az illető Uradalmak egy arra való helynek ki jelelésére, a Já-rásbeli Szolga Bírák által fel szöllítandók. Az elő botsájtott változásokal a Küldötségnek egyéb javallati a Rendek által is a Megyére nézve sikerel alkalmazhatóknak nézetettvén el fogadtattak, és kötelező erővel fel ru-háztattak, és hogy mind ezen rendeletek szigorú meg tartásában 's tar-tattásában azok nem tudása bár ki által okul ne vétethessen — azok a je-len kö-z végzésel egyetemben az egész Megyében Kö-z hírré tétetni hatá-roztattak.

Viszontagló készsögből, és az ez ügybeni intézkedésekröli tudomás-nak el szívárogtattása okáért pedig meg küldetnek a N. M. M. K. Hto Tanátsnak és a szomszéd Törvény hatóságoknak, ez utóbbiak a Kebe-lekbeni dö-g vészes környölményekről szöllő tudósításaiknak a Megyé-hez mindenkor való meg küldések éránt fel szöllítatván.

Kelt mint fent all Jegyző Karassai István m. k.

Ki adta Simai Kajetán Járás belí Fő Sz. Bíró.

— o —

Marha dö-g. Érkezett 16. Mart. 839.

Betsületes Elöl Járók! Tapasztalván hogy némellyek a Megye kebeli-ben fel szabadított szarvas marhával való járás kelést, az idegen megyé-ben vásárlott marhákra is kiterjesztetnek vélik 's így különbözö utakon más megyebeli vásárookra veteket bé hajtják, mely a Te[kin]t[e]tes N[e]me]s Vármegye rendelésével ellenkezék, a nélkül hogy a 12 napi vesztég időt el töltenék határ széleken, azon tekintetből leg inkább mivel a Megye határ szélén örök nintsenek, ne hogy tudatlanságal menteges-sék magokat az illetén vásárlók tétessen kö-z hírré, hogy a N[e]me]s V[ár]me]gye Rendelésében a külsö helyekről hajtandó szarvas marhákra nézve határozott vesztéglési idő meg tartásra köteleztetik mindenki, 's mind addig még azt a határ széleken el nem töltik a hon lévő marhák kö-zé botsájtani tilos, hasonló tilalom álván azon marhákra nézve is, melyek külsö Megyebeli Vásárokról innend hazúról hajtattak, de el nem kelvén vissza hajtattni céloztattnak. Ennek foganasztattása tekin-tetéből Csaba, Orosháza, Toth Komlós Helységek Elöljárói a határ szé-leken öröket állítsanak azonnal kik szorossan vigyázanak, hogy az Ara-di, Vásárhelyi, Makói 's más vásárokról szarvas marhák bé ne hajtassa-nak vesztéglés nélkül, úgy meszes vízben meg nem ásztatott marha bő-rök ne vétetessenek. A Megyén tsak keresztül hajtandó marhák mellé

pedig statiorúl statióra örök rendeltessenek. Rendelést által hágók a Tettes Ns Vgye Törvény széke által keményen fognak büntetetttni.

A Községek vagy Gazdaságok hagó Csödörei Tabelláris⁷³ jegyzékét a tavalyi mód szerént mentül előbb küldjék meg.

Csabán Martius 15^{én} 1839. Simai Kajetán m.k. Fő Sz. Biró.

— 0 —

Nagy Méltóságú &!⁷⁴ Minekutánna Járásbeli Szolga Biráinknak egyenlő 's hiteles tudósításai szerént, megyénknek minden részeiben a marha dög már tökéletessen meg szünt, sött annak többé még tsak jelei sem maradtak fen, azomban a marhák egyik határból a másikba való hajtásának, ugy nem külömben a Marha vásároknak eddig volt tilalmazása ezentül Lakosainknak mind a Mezei gazdasság folytatására, mind pedig a Kereskedésre nézve nagy hátra maradásokat okozhatnak, annál fogva Megyéknre nézve a Marhákal való szabad járást, úgy nem Külömben a marha vásárokat fel szabadítottuk ugyan, mindazonáltal az ujonnan bé hozatható Mirigynek el távoztattása tekintetéből, azt határoztuk el, hogy külső Megyebeli marhákal Megyénkbe tsak azok botsájtassanak bé, kik azoknak egészséges voltokról semmi ki fogást nem szenvedhető bizonyosság Levelet fel mutathatnak, tudósítani azaz erről Nagyságotokat Kteket⁷⁵ a Kölcsönös barátság egyetértés tekintetéből is, azzon Kérésünk mellett kívántuk, hogy a fentebb meg irt 's Megyéknre hozott rendszabásunkat leginkább azoknak kedvekért kik Megyénkben marhákal meg fordulni szándékoznak, adófizető Lakosok között, köz hirül tetetni ne terheltesse. Kik egyéb aránt &. Költ az 1829. Esztendő Bőjtelő havának 24^{ik} napján Egerben tartatott Köz Gyülésünkből Heves és Külső Szol[nok]. Törv:⁷⁶ egyesült Vármegyék Közönsége. A szokott módon leendő meg hirdetés végett közöltetik mindnyajan Szolga Biró Urakal. Gyulán Mart. 15^{én} 1829. Vidovich György ord⁷⁷ Ispán.

Meg hirdetés és a hoz való alkalmaztatás végett ki adott a Helységeknek egyszersmind az Uradalmi Tiszt Uraknak leendő bé mutatás végett. Csabán 18. Mart. 829. Stummer János Fő Sz. Biró.

— 0 —

⁷³ tabelláris = táblázatos

⁷⁴ & = és a többi [A megszólítást, ill. a mondatot leegyszerűsíti.]

⁷⁵ Kteket = kegyelmeteket

⁷⁶ Törv: = törvényesen

⁷⁷ ord. ispán = ordinárius = rendes = főispán

[...] a tegnapi napon tartatott Tettes Közönséges Gyűlés által meg nyitva foganatba és a leg szemesebb felügyellés alá vétetni rendeltettek. Minthogy pedig az érdeklött hasznos Intézetek minden Comunitásoknak⁷⁸ tudva vagynak azokon kívül szoros felelet terhe alatt meg hagyatik a B. Elöl Járóságnak, hogy ezen fenyegető veszélyt a Köz Lakosságnak meg hirdetvén a tisztelt szomszéd Ns Vgyének történendő minden marhabeli öszvejövetel vagy találkozásoktól a Közlakosságot keményen el tiltsák, bizonyossá tévén, a tilalom bontót a leg bizonyosabb kemény fenytéknek ki nem kerülhetése eránt, szoros fel ügyellés tartasson a Passussoknak ki adásában, ne azokkal a tilalmas helyen talán eshető vásár vagy ezenkívül való adás 's vétel történhessen. Vigyázó szemel tartassanak továbbá az ország utak mellyekei is mellyben talán a veszélyes dögél tellyes marhák Ns Megyénken keresztül vagy abba bé hajtatni szándékoznának ide értetődvén hogy az egészséges helyről került 's hiteles passussal provideált marha csoportok is csak úgy botsájtathatnak szabadon, ha egész utazások folytáról viselt Passust mutathatnak szinte visálás végett elő, ami részünkről csak úgy történhet, ha a marhák folytán egészséges helyeken jöttek hozzánk.

Költ Orosházán. Aug. 26^{kán} 1829. Paulovyts Gábor Esküt által.

— o —

Ki íródott Czikkellye

Az 1829^k Esztendő Augusztus 26^{kán} Gyulán tartatott T. Ns Békés vgye Köz Gyűlése J.K:

Nemes Csanád vgye a f:⁷⁹ esztő Augusztus 21^{én} Költ Levelében hirül adja, hogy Kebelében helyheztetett Kevermesi és Kupai pusztákon, számossabb szarvas marhák hirtelen való betegség miatt el estek, és hogy ezen veszedelmes dög leg inkább Ns Bihar vgyéből a Margitai vásárol Makó Püspöki Mező városokban a leg közelibb tartott Országos vására hajtattott 's meg vétetett marhák között ütött, és valósággal ragadó betegség lényen. — Melly veszedelem meg szüntetése és gátlása tekintetéből a Felsőbbi a tárgyra nézve Költ Rendelések szoros meg tartása mellett, tett azon rendelését is mellynél fogva valamint Kebelekből, úgy más vidékről vagy Törvény hatóságokból Megyéjekben akárminemü Szarvas marhának bé vagy ki vétele, arról való hiteles Bizonyítvány nélkül, hogy azok minden marha dög veszedelmen kívül lévő Helyekről ki és által hajtatta[tni?] tilalmaztatik, a Megyében Köz hírré tétetni kéri.

⁷⁸ communitás = község

⁷⁹ f. = folyó

10. Pásztorélet a XIX. sz. elején, a vásárhelyi Pusztán*****

***** = A Szeremlei Sámuel dokumentáció alapján készült. Az eredeti rajz a Csongrád megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fiókleveltárának tulajdona.

Végzés

Kétségen kívül lévén ennél fogva azon még a tegnapi napon az 1253. sz. a.⁸⁰ bé jelentet hir, hogy szomszéd Ns Csanád vgyében a valóságos Marha Pestis leg közelébb nagy mértékben ki ütven, jelen valólag is káros pusztításokat téssen, ezért amenyiben ezen mirigy a terjedő köz hírek szerént szomszéd Ns Zabolch Vgyébe, a Hajdú városok kerületében és Debretzen várossa pusztáin és újj fent lábra kapván a Megye gondoskodását ne hogy, az külömben is a Megyébe botsászon és pusztításokat tegyen folytatva 's meg kíváná. Meg hagyatik mindnyája SzBíró Uraknak, hogy a múlt esztendei J. K: 2309. ugy ez idei J. K. 7., 8. és 97.—103 számok alatt ki adott rész szerént felsőbbi, rész szerént abban gyökeresedző Megyei rendeléseket újra egész pontossággal foganatba vévén; jelessen a Comunicátionak⁸¹ Ns Csanád vgye felől a további rendelésekig egészen való meg gátlását sikeressen eszközöljék.

Annál fogva valamint már ez előt történt, ismét helyenként a szükséges fel vigyázó Strázsákat mindenütt ki rendelvén az Elöl Járókk felelet terhe alatt leg szorossabb köteleségekbe tegyék, hogy semmi némű marha a Megye Kebelébe bár melly részről is, ha tsak minden dögről szabad vidékről való jövelele Mag[iszt]ralis⁸² Tiszt viselő által ki adott és útjában mindenütt hitelesen vizgált passussal nem legitimáltatik,⁸³ bé ne botsájtasson.

Minthogy az e részben fenn álló Rendelések pontos sikerel tettese a jövő hónap 6^{án} Gyulán tartandó országos vásár alkalmával leg szükségesebb lenne, azoknak egész figyelemmel leendő tellyesítésére a Békési Járás Fő Sz Birája különösen is utasítatik ezen vására szándékozóknak aról elöte való ertesítések végett, hogy t.i. a hajtandó marha egészséges helyről való kerülésit bizonyító Magralis Tiszt viselői és az utban esett helyeken mindenütt rendessen vizgált passus nélkül a Megye széléről akár ki is vissza fog utasitattni, mellyről a szomszéd törvény hatóságok azonnal tudositatvan.

Továbbá bizonyos lévén, hogy Ns Csanád Vgyében is a Makói Országos vásárra hajtott marhák által terjesztett el dög a Közelitő Gyulai vásárba való fel vigyázat annál inkább ajánltattik — amennyiben pedig fel tehető lenne de ez úttal többek által hitelesen állitatna is, hogy több megyebeli Lakosok a Makai vásárban marhákat vevén, azt haza is hajtották — mindnyájan Sz: Bíró Urakk meg hagyatik, hogy azonnal az egész Megyében az onnét hajatott Marhákat ki nyomozván a találandó-

⁸⁰ sz. a. = szám alatt

⁸¹ communicatio = [jitt:] közlekedés, kapcsolat, összeköttetés

⁸² magisztrális = felsőbb hatósági tisztviselő

⁸³ legitimáltatik = törvényesítettik

kat tüstént különözzék el a többitől, és egyet értőleg a Megye Orvosai tagjaival azokra egész figyelmeiket fordítsák, hogy a ne talán szükséges és azonnal bé jelentendő esetben, a Következendő dög el folytasa tekintetében minden intézetek ideje koránt meg tétethessenek.

Végre a Korábbi végzésekhez képest való fel ügyelés, valamint a veterinárius⁸⁴ és Sebb Orvosok által való fel ügyeltetés ezen helyheztesben Rendszerint való orvos Urnak is, újra kötelességébe tétetik; valamint őt, úgy szintén Sz Bíró Urnak is jelentéseiket időről időre Első All-Ispány Urnak meg tévén.

Költ mint fellyebb Kiss János He[lyet]tes M.⁸⁵ All. Jegyző által m.k.

Fel vigyázás és ahoz való A[l]kalmaztatás végett Ki adott a Helységnek. Csabán 31. Aug. 829. Stummer János Fő Sz. Bíró.

Betsületes Elöl Járók! Épen ez órában tudósítottam, hogy ezen Ns Megyebeli Gyarmath várossa határán a Marha dög ki ütött, melly szomorú hírt azért közlöm Kegyelmetekel, hogy határjaikra annál nagyobb fel vigyázattal légyenek. Csabán 1. Sept. 829. Stumer János Fő Sz. Bíró.

— o —

Ki íródott Czikkellye

Az 1829^{ik} Esztendei Nov 28^{án} Gyulán tartott Ts Ns Békés Vgye Különös Gyűlése Jegyző Könyvének, 1783.

Szomszéd Ns 'Zabolts vgye 8^{ber} 2^{kán} tartatott Különös Gyűléséből tudósítja a Megyét, hogy a marha dög további terjedhetése meg gátlása tárgyában hozzája több Megyék által intézet abbéli Tudósítását, hogy Comunicatió ennekutána tsak úgy engedődhetik meg ha az utazók arról hogy marhájok egészséges helyről valók, 's dög által pusztított helyen keresztül nem hajtották hiteles bizonytságot elő mutatandanak, a Megyében már ez előtt jóval azzon hozzá adásal ki hirdette, hogy azon Bizonytsá Levelekben a Marháknak természetes le írások is bé tétetődjön, ne hogy azok másokkal fel tseréltetvén ezzen veszély tovább terjedhessen. Ezeken fellyül olly rendelést is tévén hogy minden marha Kupetz a vásárokron vett marháiról hasonló Bizonyitvánt hozzon. Továbbá hogy az érdeklött Megyének ebbéli tilalma a bé zárt Helységeknek nem tudásából a Kereskedés nagy meg gátlásával kárt ne okozon, Kéri a Megyét, hogy azzon szerentsétlen Helységek Nevei, mellyek a marha dög miatt bé zártak nékie tudtára adattassanak, hogy azokat Megyében ki hirdetvén Kereskedő Lakossait azoknak ki kerülések eránt figyelmetessé tehesse, tudatosítván a Megyét arról is hogy most leg közelebb Rakamár Ó és Újj Ventsellő, Báts, Apágy és Balsa Helységek általa bé zártattak.

⁸⁴ veterinárius = állatorvos

⁸⁵ Hetes M. = helyettes megyei

1784. A Csai Járás Fő Sz Birája jelenti hogy a folyó hónap 18^{án} a Mező Berény Helységében ki ütött marha dögnék eredetét 's valód[i]ségát fel vi'ssgálván a következőket tapasztalta, t.i. a mondott Helységnek tsak három csapat barma lévén, midön az úgy nevezett rideg marha gujának pásztorát kérdöre vette volna, ezt azt terjesztette elő, hogy a marha dög leg elsőben is az ő pásztorsága alatt lévő Gujában Novem[ber] 5^{kén} tapasztaltatott meg dögölve abból Beretzki Istványnak egy harmadfü üszöje valamint Berg Fülöpnek is egy Tehene, mellyekre nézve az érdekelt gujás azt adja elő hogy ezen marhák az egész nyáron az ő keze alatt lévő gujába tartódtak, és hogy abba a Békési Juniusi vásártól fogva idegen marhák nem hajtódtak, egyedül a Gyulai Kiss Aszszony napi vásárkor Berényi Lakos Vigand András hajtott abba két üszöt, mellyek azomba betegek soha sem lévén, most is életben vagynak 's egészségesekek 's következőképen ezen pásztor a Gulyában ki ütött nyavalyának miből lett származását nem tudja.

Azomba a Megye Veterináriussa Nov. 16^{án} az ökör Csorda Közzül is 15 darabot betegesnek lenni kijegyezvén, ennek következésében az elő álitatott ökör Csordás azt terjesztette elő, hogy az ő keze alatt lévő Csordában egész fogytik u.m. a mostani széjjel verésig egy beteg marha sem tapasztaltatott, 's ő azon ki jegyzett marhákat is betegesnek lenni azon okból nem tudta, mivel a szemeik könyezésénél egyéb hibájakat nem vette észre, valamint az okrókból még mind ekkoráig egy sem esett el, ha tsak a betegség ezentúl a Gulya féle marhákról reájok el nem ragad. Jelenti továbbá hogy az e részben meg kivántató rendelések meg vagynak téve t.i. hogy ki ki beteg marháját külön válasza és külön Istállóban étesse és itassa a Birák pedig naponként járván a szállásokat és vi'sgálódván a Lakosokat az óvásoknak propositiója⁸⁶ szerént az orvoslás módjára oktatták, valamint az orvosságbeli szerek is a helység házánál le vagynak téve, 's azokat a marha tulajdonosoknak használlás végett osztogatták — végtére bé adja a Tabelát mellyből ki tetszik hogy Nov 18^{kán} hány darab marha betegedet meg, hágy gyógyúlt meg 's hány dögölt el.

1785. Ugyan az bé adja a Mező Berény Helységében Nov. 17^{ol} fogva egész 25^{kéig} az eddig lett fel gyógyulási, valamint a mostanában is beteg marhák Tabelláris Jegyzéseket.

1786. A Csabai Járás másod Sz Birája jelenti, hogy a Gyomai határba is már 6. darab beteg marha találtatik, mellyről is ő a Megye veterináriussát tudósítván, annak ottan mentül elébb való meg jelenése eránt a szükséges Intézeteket meg tette.

1787. A Csaba Járás Fő SzBirája jelenti, hogy a Megye Veterináriussa azon oknál fogva, mivel Gróf Boldzal Jósef Urnak a Csákoï pusztán lé-

⁸⁶ propositiója = előírása

vő marhájában a dög uralkodik, és mivel azon marha csapatból Csaba Helységéhez leg közelebb lévő szálláson 50. darab ki kötve lenne a mondott szállásra bé menvén azok között 18. veszedelmes betegségben lenni talált, jelentvén hogy a mennyire tegnapi estvéli idő engedte (:sminthogy a mai napnak reggelin a jelen Particularis⁸⁷ Gyűlésre bé jött:) a szükséges rendelést a Biráknál meg tette, azomba[n] azok még ma és a hónapi napon nyomossabban meg fognak tetettni.

1788. A Békési Járás másod SzBirája jelenti hogy Körös Tartsa Helysége Lakosainak a Tanyákon lévő marháji közt a dög jelennése tapasztaltatott, kérvén annak meg vizsgálása végett a Megye veterináriussát ki küldeni.

1789. A Megye Fő Orvossa a J. K. 1728^k számára jelenti hogy a Megye veterináriussával együtt a fojó hónap 15^{én} M[ező]Berény Helységében az ott tapasztalt marha dög meg vizsgálása végett ki menvén 's rész szerént a Helységben rész szerént a Tanyákon az Istállóba békötött marhákat meg vizsgálván a következőket tapasztalta.

1.^{szor} A betegség a fojó Hónap 5^{kén} kezdődött, de annak hónnan lett származását ki tapasztalni nem lehetett.

2.^{szor} A betegek igen bágyadtak, nehezen lélekzenek, szaggatva köhögnek, által szakadtak, tsak nyámogva esznek és isznak, későbben pedig sem nem esznek sem nem kérődzenek, szemeik csipások, orrokból és szájokból nyúlós bűdös takony és nyál folyik, jobbára has menések van, melly irtóztató bűdösségű.

3.^{szor} Azzon tehenet melly épen ott létel alkalmatosságával meg dögölt fel bontatván, annak tüdeje meg fenésedve lenni a lélekző gégebe pedig véres genyetséges takony találtatott, a három első gyomor eledellel tele lévén, azok között a 3^{ik} fel fúvódva és igen kemény az abban talált eledel száraz és porlós volt, a 4^k gyomor valamint a belek is üressék voltak, imitt amott meg fenésedett petséteket mutatván, az epe hójag rendkívül nagy és tele volt valamint a máj is sárgás barna epével.

4.^{szor} E szerént a mondott helyen a valóságos marha pestis (:pestis bovillus:) tapasztaltatván, annak orvoslására e következők rendeltettek,

a., Hogy a betegek az egészségesektől külön választassanak amennyire lehet külön záratassanak, hogy azokhoz sem más marhák sem idegen emberek ne közelítsenek.

b., Hogy a betegek Istállóji gyakran füstölődjenek, és füstöltessenek, vitriol olajat töltvén lágy sóra⁸⁸ egy pohárba.

c., Hogy a dögök bőröstül együtt szorgalmatosan el ásattassanak.

d., A betegeknek adódjon egy latnyi meg vékonyított só savany,⁸⁹ egy

⁸⁷ particularis = helyi

⁸⁸ lágy só = [népi terminológia] = a darált, örölt finom sót jelentette

⁸⁹ vékonyított só savany = hígított sósav

ittze árpa lérbe keverve, napjában négyszer az egésségeseket sózni kell, vagy ha lehet azoknak szájjába napjába egyszer fog hagymás etzetet tölteni.

Jelenti végezetre, hogy a tüdő rothasztó nyavalya mind Ötsödön és Sz: Andráson mind Csabatsüdön amúlt holnap 24^{toi} meg szúnt Füzes Gyarmathon a f. Hónap már tsak 3. Szeghalmon pedig ezen hónap 14^{kén} kevés beteg találtatott mint ez a bé adott Tabellákból ki tetszik.

Végzés.

A Megye Kebelében ki ütött marha dög Tárgyában ezennel bé adott Tabelláris Jelentések a fenn álló Felsőbbi Rendelések értelmében meg Küldődnek a N. M. K. M. Htó Tanátsnak olly meg jegyzésel, hogy valamint a közelébb el enyészett esztendőben leg elsőben is Sz: András és Ötsöd Helységeiben a folyó Eszt. pedig F. Gyarmaton és Szeghalmon tapasztalt marha dög alkalmatosságával ezzen veszedelmes mirigy továbbbi terjedhetésének meg gátlása tárgyában az óhajtott Következés bizonyítása szerént a leg sikeressebb rendelések azonnal tétessenek úgy a jelenvalólag ki ütött ebbéli veszély továbbbi terjedésének a politicus⁹⁰ és Orvosi Rendszabások foganatba való vételek és szoros meg tartások által leendő meg akadályoztattását fő kötelességeknek esmérük a Megye Rendjei. Mellyre való nézve az e tárgyban fenn álló felsőbbi rendelések azonnal sikerbe való vételek, mindnyája Járásbeli Szolga Biró Uraknak meg hagyataván, egy szersmind ezzen a Megye Lakossaira káros következéseket vonható veszély meg gátlása tekintetéből szoros meg tartás végett e következendők rendeltettnek.

1. Hogy ha a tulajdonos marháji közt szomorút, vagy épen beteget venne észre, azt azonnal az egésségesektől el választván külön étesse és itassa, e környül állást a helybeli Birónak minden késedelem nélkül bé jelenteni köteleztettvén.

2.,^{szor} Ha ezzen dögletes mirigy valamelly helyen nagyobb mértékben el terjedtnek lenni tapasztaltatna, ez esetben az egész Helység bé záratasson mind addig még a Megyének e részben rendelési nem érkeznek az illetén Helyekből marhát sem ki, sem azokba bé hajtani szabad ne légyen.

3.,^{szor} Azzon tekintetből hogy a más Megyéből bizonyoság levelek mellett e Megyébe hajtandó Marhák másokkal fel ne tseréltessenek meg állapittatik, hogy a marha Kupetzek által elő mutatandó bizonyoság Levelekben az általok vásárlott marháknak termes le írása egyenként és külön külön benn foglaltassék.

⁹⁰ politicus = rendőri, rendészeti, állategészségügyi-rendőri.

⁴sz^{er} A Gyulai téli vásárnak határ napja közelgetvén, 's az azon alkalommal bé hajtandó marhák által az e megye Kebelében még nagyobb mértékben el terjeszthetendő marha dög szomorú következtől méltán tartani kelletvén, azon esetre ha hogy a jelenvaló veszély idő járta által jobbra fordulni nem tapasztaltatna Rendszerént való All Ispány Úr egy e végre hirdetendő Particuláris Gyűlés tarthatására azon tekintetnél fogva meg bizattatik, hogy az azon vásárra akkoron hajtandó marhák bé botsájthatások vagy bé rekesztéseknek szükséges volta eránt a fenn forgandó Környül állásokhoz képest a szükséges intézetek meg tétet-hessenek. A Jelen végzés az ahoz való alkalmaztatás végett érdeklett Rend szerént való All Ispány Urnak ki adatattván.

⁵sz^{or} Járásbeli SzBíró Urak szöllítsák fel minden Lelki atyákat az eránt hogy a cathedrából⁹¹ tartandó czél erányos beszéd által adják tudtára halgatóiknak hogy a bé alatt veszéj meg gátolhatása tekintetéből mi-helyt marháji között szomorút annyival inkább pedig beteget veendenek észre, azt a többiektől mindjára külön rekesztvén e környül állást azonnal az illető Elöl járókk annyival inkább jelentsék bé mivel eleve mind az ő tulajdon mind más felebarátyok marháját végső pusztulással fenyegető veszedelem el hártására nézve a czél erányos Intézetek ideje során meg tétet-hetnek, tudtára adván a Köz népnek egyszersmind azt is, hogy ellenkező esetben az illetén hiradással lenni el mulasztók, mind fe-lebarátyoknak szanszándékal ártani ki vának érdemlett fenýíték alá fog-nak vonattatni.

6.,^{szor} Minekutánna a Köz tapasztalás bizonyítása szerént a marha dögnek nem tsak tulajdonképen a marhák hanem az azok körül foglalatoskodó emberek által is tovább való terjedése kétséget nem szenvedne, a mennyiben ezen veszedelmes mirigy ezzel a módal való további hara-podzásának meg akadályoztatását reményleni lehetne, meg tartás vé-gett ezennel el határoztatik, hogy az ollyatén helyről ahol marha dög uralkodik az azon beteg marhával bánó emberek az egészséges mar-hákhoz járalni szabad nem lészen.

7.,^{szor} Ha azon Helyeken a hol a marha dög uralkodik valamelly gaz-dának takarmánya el fogyván azt más helyről oda szállítani szándékoz-na, ezt egyedül az illető Járásbeli SzBírónak elüre valólag leendő bé je-lentés 's az attól nyerendő engedelem mellett lehessen tellyesíteni.

8.,^{szor} A Marhák tulajdonosságainak leg szorosabb köteleességekbe téte-sszen hogy a meg döglött marhákat azonnal bőröstül együtt a földbe mélyen bé ássák.

Továbbá a bé adott jelentésből értésére esvén a megye Rendjeinek az is, hogy azon pusztító dög veszélye nem tsak a Köz nép marhájába, ha-nem a Megyebeli Birtokosoknak gujájába is be harapódzott, mint hogy

⁹¹ cathedra = szószék

ők az ezzen veszedelem meg gátlása Tárgyában fenn álló mind felsőbbi rendelkezéseknek mind az azoknak következtetésében tétetett megyei határozásoknak pontosan való meg tartásokra hasonlóan köteleztettnék, arra való nézve Járásbeli SzBíró Urak oda utasítsák minden e Megyebeli marhával bíró Birtokosokat hogy ha azok között betegetek veendenek észre az ilyeneket a többiektől külön el zárva tartván, azokat más helyre semmi szín alatt ne hajtassák, meg hagyatván mindnyájan Járásbeli SzBíró Uraknak hogy az azon rendelkezések ellenkező esetekről való jelentéseket a megyének azonnal tegyék meg, kötelességekbe tétettvén egyzersmind az is hogy az illetén Uradalmi Gulyákból el esendő marhákk Configurációját⁹² az általok időrül időre bé adandó Tabellákban különösen fel jegyezzék.

Egyéberánt a Csabai Járás Fő SzBírájának Hivatalos Jelentéséből tudományba jöven a Megye Rendjei annak hogy Gróf Boldza József Urnak a Csákói pusztáról a hol a marha dög uralkodni tapasztaltatott, a Csaba Helységéhez közel levő Szállására 50. darab marhái által hajtódván azok között 18. darabok betegnek lenni fel esmértettek, melyre nézve a Jelentést tévő Fő SzBíró Urnak meg hagyatják, hogy azon esetre ha azon beteg marhák között némelyek el halván ne talántán meg nyuzattak volna, e részben a vizgálatot meg tévén, azon marhák bőreinek meg égettetések eránt a szükséges Intézeteket tegye meg.

Ezután elő fordulván hogy a megye veterináriussa a több helyeken ki ütött marha dög meg vizgalására, 's az a részben meg kívántató foganatos Intézeteknek meg tételére magában egyedül elégséges nem lenne, minekutánna azon idő szakaszban, midön a Megye részére még veterinárius resolválva⁹³ nem volt az akkoron elő fordult hasonló esetekben, a meg kívántató orvosi segedelem nyújtása egyenessen a Megyei Chirurgusokat⁹⁴ illette arra való nézve, minthogy a jelen kori Környül állások az ő e részbeni munkálkodásokat el múlhatatlanul szükségessé tették a Megye Fő Orvossának meg hagyatják hogy az illető Chirurgusokat a Járásokban tapasztalt valamint a még ne talántán idő jártatva tapasztalendő marha dög meg akadályoztatása Tárgyában az ő fel vigyázása alatt való munkálkodásra Hivatalok el vesztésének terhe alatt azonnal el utasítsa.

Szóba hozataván továbbá az is, hogy a Megyének fenn álló minden célerányos Rendelése mellett is a jelen való Környülállásokban a beteg marháknak le vágásától, 's azok húsának ki mérésektől méltán tartani lehetne, minekutánna a Köz tapasztalás minden Kétségen kívül való valóvá tenné azt, hogy az illetén marhák Húsának használása az emberi

⁹² configurációját = összegezését

⁹³ resolválva = megoldva, biztosítva

⁹⁴ chirurgus = sebész, borbélysebész

Nemzet egészségére is Káros sött veszedelmes Következéseket szokott maga után vonni arra való nézve azoknak még ideje Koránt a Megye Lakosaitól leendő el háritások tekintetéből 'sinor mértékül⁹⁵ szolgálendő rendszabás képen szükségesnek látják a Megye Rendjei e következőket meg állapítani.

a., Hogy valamint az azon Helységeken ahol a marha dög jelenségei tapasztaltattnak, senkinek marhát el adni, úgy mézárszékek árendátorainak az ollyatén helyekről marhát venni kemény büntetésnek terhe alatt szabad nem lészen, azon esetben pedig ha hogy az érdeklött Árendátorok ellen beteg marhának való meg vétele bizonyosodna, azokat az illető Járásbeli Szolga Biró Urak a Megye Tömlöztzébe azonnal késértésék bé.

b., A Megye fenn álló abbéli végzésének, hogy a Mézárszékekben ki mérendő Marhának le vágása, mindenkor két eskütt Emberek jelenlétkben történyék meg ezennel való meg újjítása mellett rendeltetik.

c., Hogy minden le vágandó marha béjjegének feljegyzése is egészséges voltának világos el esmérete mellett, egy e végre folytatandó protocollumban⁹⁶ bé iktatasson, valamint a le vágás alkalmatosságával jelen volt Eskütt Emberekk nevei is ugyan abba bé iratassanak.

d., Járásbeli Sz: Biró Urak szállítsák fel minden Héten és valláson lévő lelki attyákat az eránt, hogy a Köz népet az azon szomorú következesekről, mellyek a beteg marha húsának használásából az emberi nemzet egészségére Kihatni szoktak, a Cathedrából tartandó oktatás által capacitálják, értesítvén halgatóikat egyszersmind a felől is, hogy az illyetén marhának el adása, a most el terjesztett oknál fogva egy általjában tilalmas légyen.

e., Megye Kebeliben találandó bitang marhákra nézve rendeltetik, hogy azok bé fogattatások napjától fogva számlálandó 14. napokig Contumácia⁹⁷ alatt tartatván, ha hogy ezzen idő szakasznak el telte után és, egészségeseeknek lenni el esmértetnének, az előre valólag meg tendő betsű ár melett vágattassanak le az azokból bé kerülendő suma pénzeket Jelentések melett bé adván, melly ebbéli valamint a fentebb meg jegyzett Rendszabásoknak is pontos meg tartásokra való szoros fel ügyellés a jelen végzésnek ki adása melett bizattatik mindnyájan Járásbeli Sz: Biró Uraknak olly meg hagyásal hogy a marha dögnek környül ményeit tárgyazó Jelentéseiket Rendszerént való All Ispány Úrnak időről időre tegyék meg.

Végezetre a Költsönös egyetértés tekintetéből az e Megye Kebelében helyheztetett 's a marha dög miatt bé zárt Helységeken nevei minden

⁹⁵ sinor mértékül = követendő rendszabásul, határozatul

⁹⁶ protocollum = jegyzőkönyv

⁹⁷ contumácia = vesztegzár

szomszéd Juris dictióknak⁹⁸ az e részben tett Intézeteknek közlése mellett, tudokra adattni rendeltettek. Költ mint fellyebb. Ki adta Ev. notarius⁹⁹ Kállay Ignátz m.p. Fel vigyázás végett Ki adott Csabán 2. Xbris. 829. Fő SzBíró Stummer János m. kr. által.

Ki íródott Czikkellye

Az 1829e Eszt. Dec. 16^{án} Gyulán tartott Ts NS Békés vármegye Kiss Gyűlése f. K.¹⁰⁰ 1834. a N. Mélt Magyar Kir: Helyt. Tanátstól Budáról Nov. 17^{ől} 2952. sz. a fel küldött Jelentésekből tapasztalván, hogy az Országoknak több Törvényhatóságaiban, a marha dög el terjedésének fő oka az annak meg akadályoztatására szükséges szorgalmatosságnak el mulasztása lenne annak el folytatására pedig leg sikeresebben szolgálna a már dögbe keveredett marháknak az egészségesektől való megkülönböztése ugyan azért, a már e tárgyban a m.e.¹⁰¹ Xber 30^{ól} 34365. sz. a Költ Rendelés Következésében még a Következendők foganatba való vétele meg hagyatik u. m.

1.,^{szór} Hogy a helybeli Elöl Járók ezen marha dögnek igen Káros voltáról értesítetvén leg inkább arról hogy idegen Helyeken vett marhákat a határba ha tsak minden marha dög veszedelméről ment helyről hozatnak lenni hiteles Passussal bé nem bizonyítatik, az őket váró büntetés terhe alatt bé nem botsássanak, a tilalom ellen tévőket érdemek szerént meg büntetvén.

2.,^{szór} Marha vásár a marha döges vagy ahoz közel lévő Helyeken adóg még a dög meg szűnne tilalmaztasson.

3.,^{szór} Helybeli Elöl Járók Lakos társaik beteges marháját naponként gyakrabban meg vizsgálják és a betegeket megkülönböztvén, orvoslás eszközzése végett az illető Járásbeli Tiszttségnek bé jelentsék, valamint az orvosok is kerületeiket gyakran vizsgálják.

4.,^{szór} A megyében tapasztalandó illyes marha dög szomszéd Törvény hatóságokkal azonnal közöltessen és ugyan oda is bé jelentessen.

5.,^{szór} A Dög ki útése esetében a Fő orvos a Kerületbeli Orvosokkal a beteg marhákat meg vizsgálja és hogy mikép orvosolta Jelentés az all Ispanyi Hivatal által fel küldetessen.

6.,^{szór} A Járásbeli Tiszttség az el döglött marhákat bőröstül együtt méjjen el ásatni a ki ásni batorkodókat, következendő büntetéseknek lett ki hirdetésével példássan meg büntettesse.

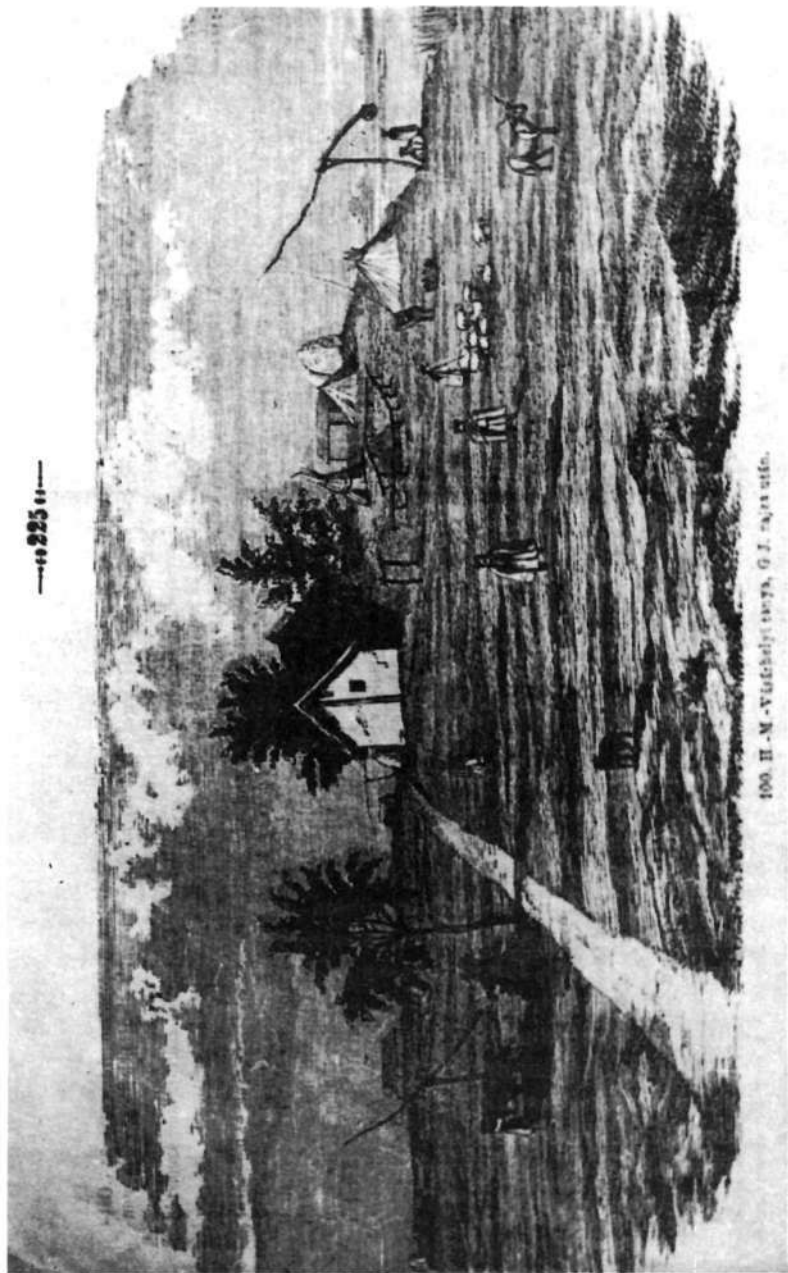
7.,^{szór} Az ollyan Istálók ahol dögletes marhák tartattak, hogy minden további veszedelemtől mentek lehessenek, salétrom és konyha sóból ké-

⁹⁸ juris dictio = iuris dictio = (polgári) törvénykezés [itt:] törvényhatóság

⁹⁹ exmissusrice notarius = kiküldött segédjegyző

¹⁰⁰ f.K. = folyó calendae = folyó hónap első napja

¹⁰¹ m.e. = múlt esztendő

100. II. M. -Vásárhelyi tanyák, G. J. rajza után.

11. Vásárhelyi padlásoltalan tanyaépület istállóval, külső szelemenággal*****

***** = Gosztinyi József rajza a „Budapesti Visszhang” 1856. 27. sz. Jul. 3-i számából. (Lásd a 9. sz. ábra jegyzetét.)

szült bűdöskövel 48 órák alatt füstöltessen a feneke egy lábnyira ki ásatván mélj gödrökbe hányatasson és abba újj föld hordatasson, az abban tartott széna meg égetessen és ivó edényei lúgal vagy meszes vízel szorgalmatosan ki mosatasson és az ilyen helyen legalább 8. napokig szelöltessenek. Melly rendelés foganatása dög tartásáig terjesztetvén ki, arra és különös gond légyen ne hogy Erdély vagy Lengyel országtól dögletes marhák bé botsájtassanak.

1835. Onnét Xber 7° 31949. sz. a. a marha dögnek további terjesztése meg akadályoztatása tekintetéből K és K. rendeltetik, hogy mivel a béresek leginkább újj Esztendőkor szoktak változni, Különös figyelem fordítasson arra ne hogy az ollyas helyekről a hol marha dög vagy on volt el változott¹⁰² béresek bé fogatván a marha dög is tovább terjesztessen.

Végzés.

Ambátor azon K. és K. Helytartói Rendelések a Megyében szoros meg tartás foganatban vételek végett, rendszerént való all Ispány Úr által azonnal mindnyájan SzBíró Uraknak közöltetik 's ugyan ezen Rendek szorgos gondosságát vonzó érdemben a leg sikeresebb rend meg tételét a leg közelebb tartatott Kiss Gyülés alkalmával is az 1883. 1789 számok a Megye Rendei Fő Kötelességeik közzé számlálták volna, mint-hogy azomban Járásbeli SzBíró Urakk valamint a Megye Rendes orvosának bé adott hivatalos Jelentésekből szomoruan tapasztaltatna az hogy a megyében lábra kapott veszedelmes marha dög már ez ideig káros pusztításokat tévén, több de leg közelebb Csaba Helységében is bé tsúsztott légyen, ezen a Contribuens¹⁰³ népnek leg nagyobb kintsét veszéllyel fenyegető mirigy további terjedhetést meg gátlása tekintetéből a már többször hozott 's említett Megyei végséseknek meg újjítások mellett még e következendőknek egész pontosságal való tellyesítés rendeltetik, u.m.

I^{ször} Gyula M. Városának a Csorvási határban helyheztetett urbarialis Földekre,¹⁰⁴ Csaba Helységén 's Tanyájin vezető utakon leg inkább járó lakossai által az ottan ki ütött marha dög veszedelmének más még nem pusztító dögtől ment határookban leendő el terjedhetéssel megóvása tekintetéből, meg hagyatik a Békési Járása Fő SzBírójának, hogy a Gyulaiakat a Csabai úton Csorváásra való ki és bé járásoktul valamint a marháiknak Gyuláról vagy onnan Gyulára akár mi szín alatt való bé

¹⁰² elváltozott = eltávozott, kivált

¹⁰³ contribuens = adózó

¹⁰⁴ urbarialis földek = jobbágytelkek. A föld a földesúré, de kiadja a jobbágynek művelni, aki ezért robottal és terményeivel fizet.

hajtásoktól az azonnal következő büntetés terhe alatt el tiltsa, ezzen földekre menni szándékozók más különös a marha dögtől meg lepetnek lenni nem tapasztalt, valamint a Kigyóson keresztül vezető uton ki jelélvén, más részt a Csabai Járás Fő SzBirája is emez rendelkezésnek értelmében azon káros következtéseket okozható Communicátióknak el zárását, az ellen tenni mérészlőknek vissza utasittatások és ha úgy kívántattna meg büntetések által is eszközzeni igyekezen.

2.,^{szor} Tapasztalás szerént is kétséget nem szenved, hogy a marha dög nem tsak a marháknak a betegekel való öszve zavarodása hanem az azok közül foglalatoskodó és az ollyas helyeken tsak forduló személyek által is közöltethetik 's terjesztethetik, annál fogva a marha dögtös Helyekről nem tsak kotsin, de gyalog is akár különös dolgokban járó, akár a Helységek rendelkezéséből leveleket vivő személyeknek, olly Hiteles Passus nélkül mellyben személyes le irások nem foglaltattna a nékiek ki jellett uttól való ki térések, ugyan az illyes Helyeken beteg marhák mellett szolgálatot tévő 's a meg kívántató óvó eszközöknek lett használásáról bizonyosságot mutatni nem tudók Cselédek bé fogadása a nyomban követő büntetés terhe alatt tilalmas léssen, minthogy pedig

3.,^{szor} A Megye azon Helységei mellyeken Közönséges vásárok tartattnak, részszerént magok, részszerént azokhoz közel eső határok a marha döggel meg lepve lennének ezzen szomorú helyhez tettésben nem tsak a megyei 's külső Törvény hatóságokból hajtandó marhák a vásárokkban leendő bé botsájtatások, hanem a nagyobb károk fenyegető veszedelemnek inkább való meg gátlása végett a marha bőröknek is bé hozása és el adattattása mind addig még a marha dög egészen meg nem szünne szorossan tilalmaztatik. Melly végzésnek egész figyelemmel leendő tellyesítésére valamint a leg közelebb bé következő Januarius Holnapba tartandó Gyulai vásárra szándékozók előre való értesítések végett mindnyájan SzBíró Urnak az ugyan ottan leendő sikeres intézetek tétéle végett pedig különösen a Békési Járás Fő SzBirája utasítatván, arról a szomszéd Törvényhatóságok is tudósítatni rendeltettnek hogy pedig

4.,^{szor} A Megyének e tárgyban több alkalmatosságokat tett 's fentebb is említett arányos Rendeléseinek sikeres foganatya mentől inkább eszközöltessen, az ezzen megyei Rendeléseknek vakmerő által hágói a Nemtelenek ugyan 24. bottal a hely színén azonnal meg fenytetni a Nemes és Characterbeli¹⁰⁵ személyek pedig bé jelentetvén a maga során 24. Vfkk fizetésével meg büntettetni rendeltettnek.¹⁰⁶ Az általok ne talán bé

¹⁰⁵ characterbeli = hivatalánál fogva előkelő

¹⁰⁶ Ezek nagyon szigorú büntetések. (Más kérdés az, hogy nem minden esetben hajtották végre, inkább fenyegetésnek szánták.) A XIX. sz. elején a betyárkodás és a gylkosság után a paráznságot és az élet veszélyeztetését büntették szigorúan. (Példa-

mutatandó okozott károkat meg téríteni tartozván. Végre mindnyája Sz. Biró Uraknak az illető Járásainak gyakori meg tekintése és az általok tett Intézeteknek a Megyei bátorságra¹⁰⁷ ügyellő Biztosok által is leendő szorgalmaztatása, valamint ezen személyessen tett vizsgálatok alkalmával tapasztalandókról, minden nyoltz napokban rendszerént való All Ispány Urnak környül állásos Jelentések elő adása úgy a Megye Rendes orvossának a Megyebeli orvosok segedelmével, minden e tárgyban fordítandó munkassága a meg kívánt jelentésének bé várása mellett ajánltattván a Költsönös egyetértés végett ezen újonnan is tett Intézetekről a szomszéd Ns Juris dictiók is tudósíttatni rendeltettek. Költ mint fellyebb Kiss János m.k. VNotarius által.

Ezzen Megyei K. Végzés Ki adódik Járásbeli Eskütt és Commissarius¹⁰⁸ Urakk, ahoz való maga alkalmaztatása végett. Költ Csabán 18. Xbris 829. Stumer János fő SzBiró.

— o —

829. Tekintetes Fő SzBiró Úr! Meg érkezvén már a szomszéd Ns Bihar vármegyének is azon szomorú tudósítása, hogy több Helységeinek határjaiban a marha dög ki útvén magát, Káros pusztításokat téssen, valamint az említett Ns Megyének Hivatalos Levelét, úgy az ahoz tsatolt és az e részben tett Rendszabásokat magában foglaló írást is valóságos párban közlöm hivatalossan Titt¹⁰⁹ Fő SzBiró Ural.

El nem mulathatom ezen alkalmatossággal is érzékenyen emlékeztetni urasságot, hogy mivel a fő Helyekről érkezett a T. Ns. Vgye által több hozzá adásokal Járásbeli Tisztviselő Uraknak ki adott Rendeléseknek lett szorossabb meg tartása által enyhíttetik egyedül ezen veszély súlya fordíthatik el a nagyobb veszedelem, azon Rendelések meg tartása pedig tsak úgy lehet tellyes bizodalok Járásbeli Tisztviselő Urakk ha magok is Járásaihoz tartozó minden helyeken gyakrabban meg fordulnak, a Bírák szorgalmatosságát ki tapasztalják, a szorgalmatosságokat meg ditsérjék, a resteket nyomban meg fedik 's szoros kötelességeknek

ként a Károlyiak úriszékének a Szentesi Levéltárban IV.A.53. fondban őrzött büntetőperekiből hozunk kettőt.

1805. 11.18-án Varga Szücs Páll vásárhelyi cserző vargát 40 botütésre és 24 ft. fizetésére ítélték, mert a kurvájától való kisdedet kiteszi az utca sarába. 1813. szept. 21-én Hamza Péter vásárhelyi földes gazdát 40 bottal büntették a 14 éves szolgálólány „[...] szüzességének lett elvételeért, ugyan annak díjjában fizetendő 40 ftban marasztaltatott.”) 24 botütéssel már súlyos sérülések fordultak elő, míg a 40 ütés után bárki nyomorék is lehetett.

¹⁰⁷ megyei bátorságra = közbiztonságra

¹⁰⁸ commissarius = biztos, [itt:] rendőrbiztos, rendőrkapitány

¹⁰⁹ Titt = tisztelt

teljesítésére keményen eszközök által is szorítsák magokat a Lakosokat is és tanítják és utasítják a szorgalmatosságnak hasznárol az el mulasztásnak pedig fel számíthatatlan káros következtéseiről capacítájják¹¹⁰ egy szóval gyakori meg fordulások és utánna való vizsgálások által mind a Bírákat mind pedig magokat a Lakosokat a kiadott Rendeléseknek szorosabb meg tartására, tsak tekintetből provocálják, hogy ők előre nem latván a visitátióknak¹¹¹ idejét minden időben rendessen foglalatoskodjanak ne hogy akár melly idő pontba is el mulasztásban vagy épen által hágasban tapasztaltattván büntetés alá vessék magokat. A Tettes Ns. Vgyének utóbbi Kiss Gyüléséből ki adott rendelése szerént Járásbeli Fő SzBíró Urakhoz a Persecutor¹¹² Comissarius Uraimék és Persecutorok segítségül rendeltettvén, ezzen intézetnek kettős hasznát is fogják B. Urak tapasztalni, egy részről t.i. hogy a Megyének ki terjedéséhez képest az Indivi[d]umoknak¹¹³ applicatió¹¹⁴ által a dög ki terjedésének akadályoztatása más részről pedig az ilyen állandó Kerüések, a járkálások által a gyanus lappangok ki tapogatása eszközöltethetik. Mellyre nézve is Járásb. Sz. Bíró Urakk különös ajánltattik ezzen Intézetnek használása és a Persecutorok Comissariussaival együtt állandó foglalatosságban való tartása, melly által különösen a határokon comunicationak még gátolásáról légyen a leg nagyobb figyelem. Valamint pedig az én szoros kötelességembe tététt e részben minden 8 napok alatt okvetetlen a felső Helyekre teendő Környül álló Hiv Jelentését a Tettes Ns Vgyének utóbbi meg határozása a szerént is amellyekbe mindenkor specifice foglaltassanak mind azzon Helységek, a hol SzBíró Eskütt vagy Comissarius Uraimék a Persecutorokal meg fordultak és az Intézetek amellyek a Környül állásokhoz képest ugyan helyenként tététték. Többire állandóul maradok Tettes Fő SzBíró Urnak Gyulán Xber^{en} 829. kész köteles szolgálja Vidovich György ord. Vlispany.¹¹⁵

Ki adott Járásbeli Eskütt és Securit¹¹⁶ Comissarius Úrának ezekhez leendő alkalmaztatás és szorgalmatos tellyesítés végett. Költ Csabán 21. Xbris 829. Stummer János Fő SzBíró.

Nagy Méltóságú &: Járásbeli Tisztviselőink hivatalosan jelentvén, hogy a marha dög melly Hazánknek több Helyein jelen valólag is káros pusztításokat téssen a Megyénknek Váradí és Sárréti Járásaiban is ki ütött, és Szükséges Intézetek és óvások meg tétele mellett is napról napra nevedik. Ezzen rendkívül való veszedelemnek meg gátlására, rend-

¹¹⁰ capacítájják = meggyőzzék, felvilágosítsák

¹¹¹ visitátió = látogatás

¹¹² persecutor = csendbízto, végrehajtó

¹¹³ individum = individuum = részek, [itt:] maguk a települések, falvak.

¹¹⁴ applicatió = csatlakozás

¹¹⁵ Vispany = vice ispán = helyettes, vagy alispán

¹¹⁶ securit = bizto, biztonság

kivül való módok lévén szükségesek, ezeknek ki dolgozása végett egy ki küldöttséget nevezvén ki, mellynek a mai napon bé adott Jelentésbe helybe hagyatván az általa ki dolgozott Rendszabásokat szükséges tudomány és meg hirdetés végett Nagy[ságo]tok[nak] K[ik]nek ide rekesztve szomszédtságos bizodalomal meg Küldjék. egyébaránt &. Költ az 829^k Eszt. Decembr. 14^{én} Várad Olasziban tartatott Köz Gyülésünkéből s. a. t: Bihar Vgye Közönsége.

Méltóztatott a T: Ns vgye a tegnapi napon Köz Gyülésből bennünket olly utasítással ki küldeni, hogy mi nekutánna a szarvas marhák közt uralkodó ragadó nyavalya nem tsak a Körül fekvő Ns vgyékben károkat okozni tapasztaltatott, hanem ezen Tettes Ns vgyének több helyein is bé ütött 's a marha tenyésztést pusztítással fenyegeti s.a.t: végezetre a Környülállások változásához képpes teendő szükséges rendelkezésre nézve 2^{du} all Ispány Úr meg bizattik. Jelentvén egyébaránt hogy Kir Debretzen várossa hatarján meg Juniusba már mutogatta magát a marha dög, mind azon által arról annak idejében ezen Megyét tudósítani el mulasztotta sött Másod All Ispány Urnak e tárgyban költ meg kereső Levelére mái napig sem felelt és Fő SzBíró Frater Mihály Urnak sürgetésére is tsak későn érkezett válasza, ez a Káros Késedelmesség a N. M. K. M. Htó Tanátsnak a végett fel terjesztetni kéretetik hogy a nevezett város a T. Ns Vgye rendelkezései eránt tartozó figyelemre meg inteni méltóztasson.

Végzés.

A Ki küldöttség által javallott rendszabások helyben hagyatván, meg hirdetés és szoros meg tartás végett Járás beli SzBíró és az illető Magyar Tiszt Urakk ki adattnak. Költ T. Ns Bihar vgyenek az 1829 eszt. Xber 14^{én} 's több azt követő napokon Várad Olasziban folyt tartatott Köz Gyüléséből.

— o —

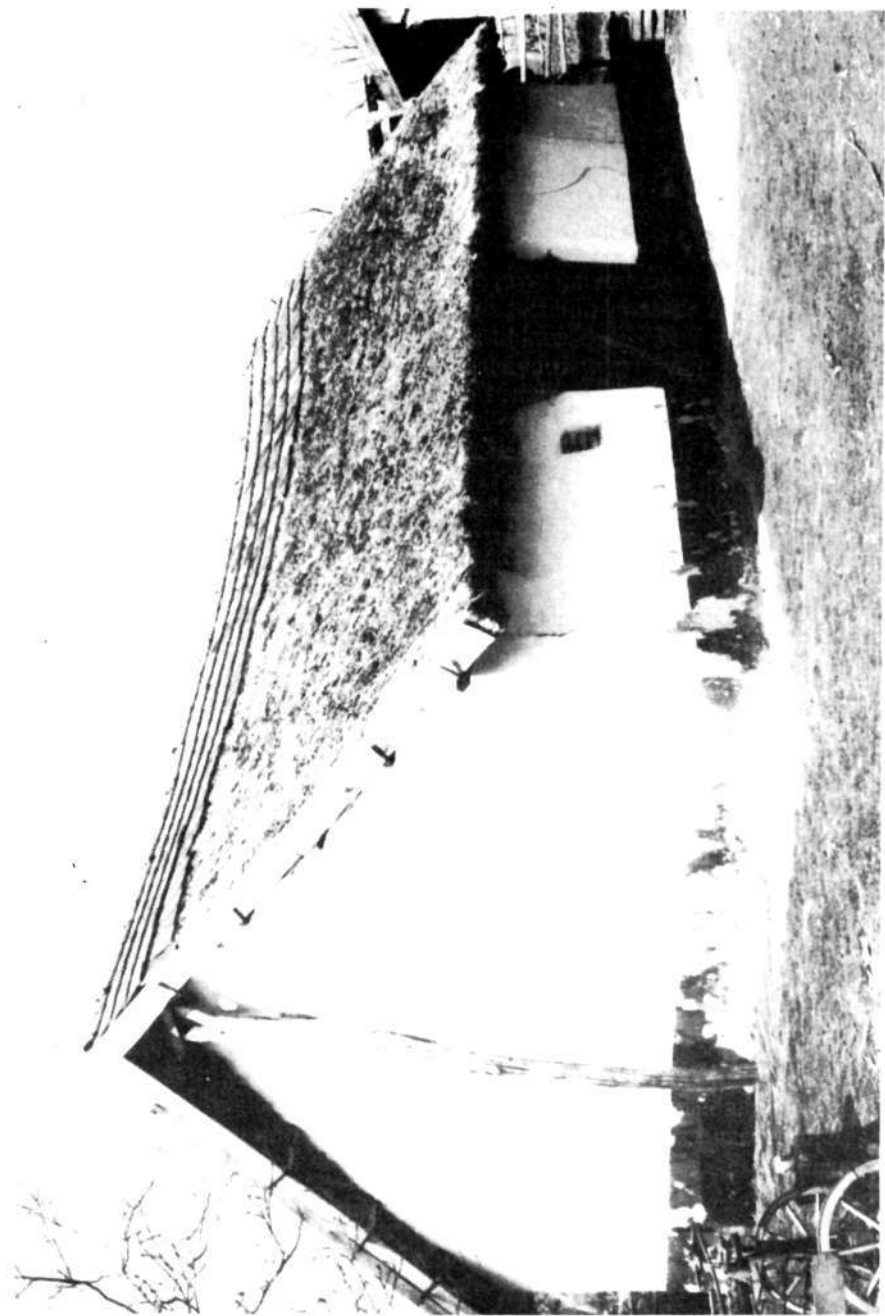
*Currensék.*¹¹⁷ Ns Csongrád vgye hírül adja hogy a marha dög Kebeliben és pedig Szentés Mvárossa határába ki ütött, mellyre nézve a Következő Jesus Neve napi Barom vásár¹¹⁸ is Vásár helyen tiltva lészen.

Ns Arad vgye tudósítását teszi a felöl hogy Isten Kegyelmeiből ekkoráig a pusztuló marha dög Kebelébe nem tapasztaltatott.

Ns Heves vármegye szomoruan jelenti, hogy Atka, Nagy Réde, Pásztoris, Gyöngyös, Tarján, Sojmos, Szolnok, Török SzMiklós, Mtur, Ti-

¹¹⁷ currensék = körözvények

¹¹⁸ jézusi vásár = jan. elején esik

12. A mártélyi Széll Sándor tanyán megmaradt külső szelemenágas ökoristálló, a XIX. sz. első feléből

sza földvár, Mikófalva, Pétervásárra Mvárossaikban¹¹⁹ és Helységekben a marhadög annyira lábra kapott, hogy annak meg gátolására nézve a már meg próbált több rendbeli külömbféle orvosi szerek mind siker nélkül láztattak.

Ki íródott Czikkellye az 1829^k eszt Xber 28^{án} Gyulán tartatott Ts Ns Békés Vármegye Kiss Gyülése Jegyző Könyvének az 1886. és az 1894^k számokra.

Végeztetett.

Szomszéd Ns Bihar, Csongrád, Heves és Arad Vármegyéknek e tárgyban érkezett Levelei Rendszerént való al Ispány Úr által e Megyében leendő meg hirdetés végett mindnyájan Járásbeli Sz Biró Uraknak előlegessen ki adva lévén, a most említett Ns Arad vármegyének pedig utóbbi úgy nem külömben szomszéd Ns Csanád Vármegyének ugyan e tárgyban vett tudósításai a Megyében Köz hírré leendő tétel végett, ugyan tsak mindnyájan Járás bel Szolga Biró Urakk ezennel ki adatatván, továbbá az e Megyében uralkodó Marha dög állapotjáról, a Megye Fő Orvossa által rendszerént való All- Ispánynak, bé adott Jelentés a N. M. K. H. H: Tanátsnak által a már meg küldetvén, és végezetre a Csabai Járás Fő valamint a Békési Másod Szolga Birájinak e részben elő terjesztett Jelentései tudományal vétetvén. Minek utánna a Megye öszve gyülekezett Rendei az előre botosajtott tudósításoknál fogva szomorú tudományában helyheztetődnek az azon Környülállásoknak, hogy ezzen veszedelmes mirigy az e részben tett cél erányos Intézetek mellett is nőtön nő arra nézve az ezzen Megye Lakosi egyik fő vagyonyját úgymint Szarvas marhát végső veszedelemmel fenyegető ebbéli Mirigynek el folytatására czélozó sikeres Intézetekk folytatólag való némely szomszéd Jurisdic-tiókk, jelessen Heves, Bihar és Arad vármegyék ez uttal közlött és fel olvasatott Rendszabásait illő tekintetbe vévén az e részben fenn álló Rendeléseken kívül még a következőket szoros meg tartás végett állapították meg.

^{1ször} Minthogy a Megye e tárgyban tett Intézeteinek szoros meg tartását a marha tartó gazdáktól minthogy akikk t.i. Ön hasznok vagy károk forog fenn leg inkább reményleni lehetne meg határoztatik, hogy a Helységek végére a Strá'sák marhás gazdákból állitassanak kikk is Járásbeli Sz: Biró Urak az illető Elöl Járók által az arra való fel ügyellést, hogy a Megye határan semi szomszéd Juris dictiókból bár mi szín alatt is Szarvas marhát sem bé sem ki ne botosássanak szoros kötelességekbe fogják tenni, azomban

^{2szor} A marha dögtől még eddig ment helyeken a szarvas marhával

¹¹⁹ Mváros = mezőváros

való járás, tsupán a Megye Kebelében egyik helyről a másikra, ha hogy közben marha dög által meg lepetett hely nem vólna, meg engedtetik ugyan mindazon által e következő fel tételek alatt, ti. ha az aki menni szándékozik a helybeli Notáriustól vagy Pusztán ahol Notarius nintsen a Földes Urtól, vagy Tisztyétől irott Passusa amellyet is a Notarius ingyen kiadni köteleztetik nyerénd 's azzon Passuson minden Marhának tetemes leírása, továbbá az utas hová? mitsoda helyeken keresztül menni és meddig szándékozik ki maradni? el mulhatatlanul bé iktatván, vissza jövetelével ezen Passust a Helybeli Notariusnak az utban eső Elöl Járók által visáltatva adja által Ó pedig az illetén Passussokról különös Jegyző Könyvet tartván, azt az illető Járás belüli SzBirónak minden két hétben mutassa bé.

^{3szor} Kereskedésbeli ki menésekből a szarvas marhának a Megyei egyik egészséges helyről a másikba való által hajtása a fentebbi pontom alatt meg jegyzett prae[ve]ntiok¹²⁰ mellett is meg tiltatik, 's azzon Járás kelés egyedül a telelhetés vagy más szorgos okok miatt, mellyek azt el mulhatatlanul szükségesse tészik engedtetik meg.

^{4szer} Ami a Mészárosokat illeti azokra nézve is a publica provisióra¹²⁰ tekintve meg állapítatik, hogy tsupán Megyebeli egészséges helyekről létszen szabad vágni való marhát vásárolni, köteleztetvén, mindenütt az általok meg venni szándékozott marhát meg vi'sgáltatni, annak egészséges voltáról az illető Járásbeli Tiszt viselőtől Passust venni, kinek kötelességében létszen a mészáros által meg vett 's egyik helyről a másikra hajtandó marhának egész úttját ki jelelni, és arra főképen a Persecutorok segedelmével fel ügyelni, hogy az út közben arról el nem távozván a marhát egyenessen a maga lak helyére hajtja, holott is azt az Elöl Járók azonnal bé jelenteni köteleztetvén ezek pedig az illetén vágó marhákát számba vévén a mészárosokat azoknak egy egészen különös akolban való tartására szorítván, azokat szüntelen evidentiába¹²² fogják tartani. Melly Rendeléseknek a leg szorossabb foganatyát Járásbeli Sz Biró Urak mind a Községek Elöl Járóinak mind pedig a Mészárosoknál azonnal hathatósan rendeljük el, hogy tudniillik így azzon kettős cél melly szerént a publicumnak¹²³ hússal való provisiója¹²⁴ más részről pedig a dög terjedésének a mészárosok vigyázatlansága által való meg gátlása tárgyaztatik el éretethessen, tudtokra adván Járásbeli SzBiró Urak az illető Mészárosoknak hogy az ezennel meg állapított Rend szabásoknak által hágoi 24. páltza ütésekkel fognak meg büntetettini.

¹²⁰ praeventiok = megelőző intézkedések

¹²¹ publica provisióra = közellátás

¹²² evidencia = szem előtt tartja

¹²³ publicumnak = közönségnek

¹²⁴ provisió = ellátás, előrelátás

Egyébaránt ezen terjedő 's e Megye Lakosi értékének fő részétől könnyen meg fosztható rosznak annál bizonyosabban leendő el foj.hatása tekintetéből, minthogy a böltsebb és leg czélerányosabb rendelések is tsak úgy érhetnek óhajtott czélt ha azoknak effectuációja¹²⁵ pontosan következik, azért bár ha Rendek Járásbeli Tisztviselő Urakban leg nagyobb bizodalombokat helyeztetik is e részben bé bizonyított ügyességeket állandoan tapasztalják, mind azok által mind ezen, mind pedig az e részben már fennálló Rendeléseknek folyvást is pontos foganatban való tartásokat is nékiek bizodalmassan ajánlják, ehez képest mindnyájan Járásbeli Szolga Biró Urak a helybeli vi'sgálódásokat a leg nagyobb figyelemmel folytatván, 's az ebbéli rendeléseknek haszna is szüksége felől asz Elöl Járókat személyessen oktatóván és capacitálván¹²⁶ a 8 napi relációkat¹²⁷ rendszerént való All Ispány Urnak rendessen adják bé, szóval azt tselekedjék ami a fenn forgó Környül állásokhoz képest ezen Megye Lakosinak e pusztító veszélytől a leg sikeresebben való meg mentetésére szolgálhat Költ mint fellyebb Kiadta EvNotar¹²⁸ Kállay Ignátz m.p.¹²⁹ Ehez való alkalmaztatás végett Ki adott. Csabán 4. Jan. 830. eszt. Stammer János fő SzBiró által.

— 0 —

Másolat.

Tekintetes Fő SzBiró Úr! Szomszéd Tettes Ns Bihar vármegyétől különös gyorsaságú Postán küldött 's ezen órában érkezett 's valóságál párban ide rekesztet szomorú tudósításból ki tettik, hogy azon Tettes Ns vármegye, két, ugymint a N. Váradi és Sárreíti Járásának több helyein a ragadó nyavalya magát ki ütven, káros pusztítások napról napra ki terjeszkedik, ki tettik az azon hivatalos Jelentéshez ugyan párban ragasztott Deputatiónak Jelentésből az is hogy millyen intézetek tétettek e részben uralkodó betegségnek el fojtására, de egyszersmind azon külső Jurisdictionokra nézve is amellyekben a mostanság a marha dög uralkodik. Ezek tekintetéből tehát Járásbeli SzBiró Urak minden idő halasztás nélkül meg hirdetvén Nemes Bihar Vármegyének tudósítását az ahoz ragasztott Deputationalis,¹³⁰ Jelentésel együtt, egyszersmind olly intézetet tegyenek hogy ezen veszedelmes és pusztítóval fenyegető környülállás minden Templomokban és pedig gyakrabban ki hirdetessen és ezen Ts

¹²⁵ effectuációja = foganatosítása

¹²⁶ capacitálván = [itt:] serkentvén, ösztönözvén, rávévén

¹²⁷ reláció = jelentés

¹²⁸ Exmissenicendorius = megbízott, felhatalmazott

¹²⁹ m.p. = manu propria = m.k. = maga kezével, kezevonása

¹³⁰ deputationalis = küldöttségi jelentés

Ns Békés vármegyének Lakossai ön magok javára figyelmetessé tétessenek. Szükséges léssen főképen figyelemmel lenni az ollyan meszes és szarvas marhás szekerekre, amellyek Ns vármegyéből által jöttek, az illyennek akár hol is találtatván azonnal minden comunicátiótól el záratatván egy a Járásbeli SzBíró Úr által ki jelelendő leg rövidebb uton szoros őrizet alatt hogy semmiféle comunicátióban ne lehessenek a Megye határáig kísértetvén hazájokban különös és a Környül állást magában foglaló Úti Levél mellett vissza utasitassanak. De az illyen veszélynek el távoztattására a Tettes Ns vgyének ugy is fenn álló Rendeléseit azonnal a leg szorosabb foganatban vétetvén főképen pedig a strásák mindenütt azonnal fel állitaván, a leg nagyobb gondoskodás arra forditasson hogy az illyen gyanus helyekről semmi szin és tekintet alatt szarvas marha ezen megyében ne botsájtasson. Ha azomba[n] a Megyében valahol az illyen veszélynek leg kisebb nyoma is tapasztaltatna, leg ottan a fenn álló végzéseik szerént mind a Politicus mind az orvosi segedelmek meg tétetvén az eránt én nékem idő halasztás nélkül Jelentés tétessen. Illyen veszedelmes állapotban lévén pedig ezen ns Megye a Szomszéd Ns Jurisdictionra nézve helyhoztetve, Járásbeli SzBíró Urakk köteleességekbe téteik hogy minden esetre, ha mindjárt a nyavalya nem is tapasztaltatna, a fenn forgó környül állásokról minden 8. nap alatt én hozám hivatalos Jelentéseket meg küldjék. Többire Ns Fő SzBíró Urnak kész köteleességű szolgálja Vidovich György m.p. ord. v. Ispán.

A tettes Bihar vgye Deputatiója rendelte hogy a fenýő maggal való füstölés helyett, ennek utánna az Istállók felső parantsolatokk értelme szerént való gőzölése Chlorinával történyen meg.

Mellyeknek következésében meg hagyatik a Járásbeli Helységeknek, hogy az ezen Ns Megyében is ne talán bé üthető Marha dögnek el távoztattására az elébbeni Ns Megyei Rendeléseket fenn tartásák, a szükséges Gunyhókat az illető helyeken fel állitván, a fel vigyázókat naponként ki rendelvén, az idegen bé hajtandó marhákra szorossan fel vigyázanak Melly végett ezen Rendelések Járásbeli Eskütt V[ité]zlő¹³¹ Patlovger Gabor Urral is mint a Passusok 's Ductusok¹³² Politicus Comissariusával¹³³ közöltettek. Egyéberánt meg hirdetettni is rendeltetik. Csabán 9. Nov. 930. Stumer János fő SzBíró.

— 0 —

¹³¹ Vzlő = vitézlő

¹³² ductusok = kísérőlevelek, beadványok

¹³³ Politicus commissarius = rendőrbiztos, rendőrfőnök

Ki íródott &: Az 1830^k Eszt. Nov. 11^{kén} Gyulán tartatott Ts NS Békés vgye Különös Gyülése Jegyző Könyvének.

1827. Szomszéd Ns Bihar vármegye f. Eszt.:¹³⁴ Nov: 2^{án} költ és sebes gyorsaságú postán meg küldött Levélben tudósitya a Megyét hogy a marha dög melly Hazánkban több helyein mostanság is káros pusztításokat téssen Megyéjének váradi és Sárráti Járásaiban új fent ki ütött, meg küldvén, egyszers mind az ezen veszedelem meg gátlására egy általa e végett ki küldött Deputationak ki dolgozott 's helyben hagyott Rend-szabásokat a szükséges tudomány és meg hirdetés végett.

1828. A Megye Fő Orvossa jelenti hogy Elöl üllő Rendszerint való Al Ispány Úr által a Megye veterináriussával együtt Vésztőre az ott ki ütött Marha dögnök meg vizsgálása végett ki küldötettvén e következőket tapasztalta.

1. A betegség a múlt 8^{ber} hólnap utolsó hetében ütött ki Gróf Venkheim Ferentz Urnak a vésztői határhoz tartozó Szetsői pusztáján lévő Tinó Gulyájában, honnét származott légyen a betegség, ki tapogatni nem lehetett, azomba az igen hirtelen az egész Gulyát meg lepte, többen már meg is fordúlt, sok pedig meg is döglött.

2. A betegeken a következő külső Jelek tapasztaltatnak, szomorúság, fel borzadt szőr, többnyire nehéz léleket vétel, szaggatva való síket köhögéssel, a betegek igen bágyattak ugyan, de emellett utolsó lehelleltig, valamint az egész Gulya rettenetes vadak, szilajok, fülöket fejeket leeresztve állanak ténferegve járnak, által szakadtak, eleintén nyámogva esznek isznak, későbbben pedig sem nem esznek, 's kérödzenek, órokból szájbokból eleintén vékony nyálas, utóbb sűrű fehéres takony 's némelyiknek valóságos genyetség folyik, némelyiknek vékony vizes, sárgás has menése van: majd könnyen majd pedig erőltetéssel egybe kötve.

3^{sor} A betegségnek kezdetétől fogva ott jelen volt Uradalmi Barom Orvosnak előadása szerint eleinte tsupán tsak a tüdőknek meg romlása és meg keményedése, most leg közelebb pedig némelyekben a 3^R gyomor száraz Korságának is jelei tapasztaltatnak azon 5. darabokban pedig mellyek a Jelentőnek ott létében fel bontattak e következő jelek tapasztaltattak.

a., A Tüdők jobbára márvány színűek, kisebb nagyobb mértékben gyuladva rész szerént igen meg keményedve és fekete tajtékos vérel tele, a szív többnyire rendkívül nagy, puha, majd hig, majd meg aludt fekete vérel dugva tele találtatt.

b., A máj vérel tele, többnyire könnyen széjjel morsolható, majd fekete, majd agyag színű, az epe hójag majd vékony sárgás, majd sűrűbb fekete epével teli, a lép külső színén fehéres kisebb nagyobb foltok találtattak.

¹³⁴ f. Eszt. = folyó esztendő

c., A belek kisebb nagyobb mértékbe gyuladva, imit amott meg fenésedve a böndő vagy első valamint 3^{ik} gyomor is egynél egészséges volt, de négnél Keménynek találtatott ezen négy darabokban a 4^{ik} gyomor is gyuladva 's helyenként meg fenésedve 's világos zöldes szintén genyetséges бүdös nedvesség találtatott, meg jegyezvén azomban, hogy ezen dögök közzül egy sem volt fel pufadva, és a külömben szokott rend kívül való бүdösségek sem tapasztaltatott.

Ezek szerint nyilvánóságos hogy itten a түdő rothadással complicálva¹³⁵ van a 3^{ik} gyomornak száraz korsága Lues omazi vagy a valóságos marha pestis Pestis Bovilla:)

Ami ezen dögnek orvoslását illeti, ekövetkezendő Rendelések továbbra is ajánlattak.

1., Hogy a betegek az egészségesektől külön választatván akolba záratassanak, a még egészségesek pedig a ki jelelt legelön szorossan őriztesse nek, hogy azokal semmi más marha comunicációba nejöjön.

2., Hogy a dögök бүрöstül együtt mélj gödrökbe el ásatassanak.

3.^{szor} Az orvoslásra nézve, minthogy ezen szilaj és vad marhákhoz közelíteni is veszedelmes, a Jelentő egyebet nem tehetett, mint hogy továbbra is javasolta, hogy mind az egészségeseket mind a betegeket szózzák, kö sőt tévén eleikben, a vályúba pedig mellyből isznak árpa darát és salitromot kevervén annyi kénkő savanyúságot (:Acidum sulphuris:) töltsenek a mennyi szükséges hogy a víz savanyus légyen.

Végzés.

Szomszéd Ns Bihar vármegyének ezennel érkezett 's Elöl üllő rendszerént való Al Ispány Úr által a megyében leendő meg hirdetés végett mindnyájan Járásbeli Szolga Biró Urakk azonnal kiadott tudósításából nem kevés meg illetődéssel értették a Megyei Rendek hogy a marha dög pusztító veszélye az érintett Megye Kebelében ismét ki ütven újolag pusztításokat téssen, mire nézve az ezen dög leletes Mirigynek a Megye Lakosi marhájokban leendő bé harapodzhatásának el mellözése tekintéből az ugyan tsak Rendszerént való all Ispány Úr által az említett Levél meg érkezésével mindnyája Járásbeli SzBiró Urakk szoros fel ügyelés végett ki adatott a Gyülés szint előtt fel olvasott 's a maga egész foglalatyában helyben hagyatott Politicus Rendeléseken kívül acél erányosnak, sött a fenyegető veszedelem körülállásaira tekintve el múlhatatlanul szükségesnek lenni látták a Megye Rendei el határozni, hogy Ns Bihar vármegyéből az ezen megye Kebeliben vezető Passusok egy átaljában el záratatván, onnét semmi nemű szarvas marha bár melly szín alatt is ezen Megyébe ne botsájtasson, e végzés az ahoz való alkalmaztatás 's

¹³⁵ complicálva = szövődve

az arra való szoros felügyelés végett mindnyája Járásbeli SzBíró Urakk kiadattatván.

A mi pedig az e Megyében is jelessen a Vésztői határban az Uradalom Tinó gulyájában ki ütött 's már eddig is káros következéseket okozott marha dög további el terjedésének meg gátlását illeti, erre nézve a fenn álló Felsőbbi Rendelések értelmében az egész vésztői határnak azonnal leendő el zárattatássa 's a szarvas marháknak onnét ki vagy bé menetelekk meg tiltása ezennel el határozottatván, ennek effectuatiójan a Békési Járás másod Szolga Birájára a fenn álló Politicus rendelések szoros meg tartások mellett hivatattik, egyébaránt mindnyájan járásbeli SzBíró Uraknak kötelességekbe tétetik, hogy a vésztői határban a marha dög ki ütésének a Megyében haladék nélkül való meg hirdetése mellett a Szarvas marhákk oda való hajtásokat azonnal el tiltsák. A Költsönös egyet értés tekintetéből ezen környülállás a szomszéd Jurisdictionoknak olly meg jegyzésel meg iródván, hogy azon pusztító veszély egyedül az Urasság Gulyájában ütött ki és eddig a helybeli Lakosok Szarvas marháiba még [nem esett kár...]

— o —

F. k.: Dr. Facsar Imre
Állatorvostudományi Egyetem
Állategészségügyi Főiskolai Kar
85-13139 — Szegedi Nyomda
Felelős vezető: Dobó József igazgató

